

An aerial, black and white photograph of a city center. In the foreground, a church spire with a dome is visible on the left. A multi-lane bridge or elevated roadway curves through the middle ground. The background shows a dense urban landscape with various buildings and a hilly horizon under a clear sky.

CENTRUM MĚSTA MOSTU

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Helena Kubínová

Ateliér Jiřího Klokočky

a Jany Zdráhalové

FA ČVUT, LS 2016/2017

*Aby mohl organismus žít,
aby se v něm rozproudila
krev, musí jeho srdce začít
tepat.*

obsah

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE	7
PROHLÁŠENÍ DIPLOMANTA	9
PODĚKOVÁNÍ	11
TÉMA DIPLOMOVÉ PRÁCE	13
CÍLE DIPLOMOVÉ PRÁCE	17
MOST - PŘEDSTAVENÍ MĚSTA	19
STŘED MĚSTA - ŘEŠENÉ ÚZEMÍ	37
PROBLÉMY A POTENCIÁLY	47
NÁVRH	69
ZÁVĚR	121
LITERATURA	124

zadání diplomové práce

letní semestr 2016_2017

České vysoké učení technické v Praze, Fakulta architektury

2/ ZADÁNÍ diplomové práce

Mgr. program navazující

jméno a příjmení: Helena Kubínová

datum narození: 15. 7. 1991

akademický rok / semestr: 2016/2017 LS

ústav: 15119 (ústav urbanismu)

vedoucí diplomové práce: Ing.arch. Akad.arch. Ir. Jiří Klokočka, ggs UP

téma diplomové práce: Centrum města Mostu
viz přihláška na DP

zadání diplomové práce:

1/ popis zadání projektu a očekávaného cíle řešení

Tématem práce je urbanistická studie centra severočeského města Mostu. Projekt navazuje na diplomní seminář, který se zabývá městem v širším měřítku. Cílem práce je vypracovat vizi dalšího vývoje středu města a specifikovat novou, lidskému měřítku přizpůsobenou strukturu podporující přirozené funkce městského centra, zároveň však respektující kvality stávajících monumentů realizovaných dle koncepce Václava Krejčího z roku 1967.

2/

Pro AU/ součástí zadání bude jasně a konkrétně specifikovaný stavební program

Stavební program bude zahrnovat řešení struktury veřejných prostranství a koncepci dostavby bytových a polyfunkčních budov, ve vybrané části řešení veřejného prostoru v podrobnějším měřítku.

3/ popis závěrečného výsledku, výstupy a měřítka zpracování

- širší vztahy města, kontext (1:20 000)
- urbanistické řešení vymezené oblasti (1: 1500)
- urbanistický detail (1:500)
- vizualizace

Podrobnosti zadání jednotlivých měřítek mohou být v průběhu semestru upřesněny po konzultaci s vedoucím diplomové práce.

4/ seznam dalších dohodnutých částí projektu

- model
- portfolio projektu
- poster
- CD

Datum a podpis studenta

2-3.2017

Datum a podpis vedoucího DP

2.9.2017

Datum a podpis děkana FA ČVUT

13.4.2017

registrováno studijním oddělením dne

2.5.2017

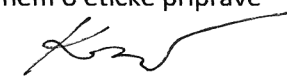
prohlášení diplomanta

ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V PRAZE	
FAKULTA ARCHITEKTURY	
AUTOR, DIPLOMANT: Bc. Helena Kubínová AR 2016/2017, LS	
NÁZEV DIPLOMOVÉ PRÁCE: (ČJ) CENTRUM MĚSTA MOSTU (AJ) TOWN CENTRE, MOST	
JAZYK PRÁCE: ČESKÝ	
Vedoucí práce:	Ing. arch. Akad. arch. Ir. Jiří Klokočka, ggs UP Ústav: Ústav urbanismu 15119
Oponent práce:	Ing. arch. Jaroslav Zima
Klíčová slova (česká):	město Most, centrum, modernistická struktura, vize, obývání, veřejný prostor
Anotace (česká):	Diplomová práce je urbanistickou studií centra města Mostu. Město, které bylo v šedesátých až osmdesátých letech zbouráno kvůli těžbě uhlí a poté znovu postaveno, si nikdy nevybudovalo pevný vztah ke svému novému centru. Most tak nemá svůj pevný střed a v konkurenci sídel s historickými jádry se stává pro život neatraktivním. V práci analyzuji problémy a potenciály tohoto konkrétního místa a navrhuji novou strukturu zástavby a veřejných prostranství, umožňující plnohodnotné obývání centra a vyšší míru identifikace obyvatel s jeho prostředím.
Anotace (anglická):	The thesis deals with the urban study of Most town centre. The town, that was demolished because of the surface coal mining during 1960's to 1980's and then new-constructed, has never built a strong relationship to its own town centre again. Most doesn't have a stable urban core and compared to other Czech towns with a traditional urban structure, the town is getting unattractive for living. The thesis contains an analysis of problems and potentials of this particular area and a design of a new urban structure and a public spaces network that enables the inhabitation of the town centre in the proper sense and a better identificaton of the people with its environment.

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem předloženou diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla veškeré použité informační zdroje v souladu s „Metodickým pokynem o etické přípravě vysokoškolských závěrečných prací.“

V Praze dne 26.5.2017

podpis autora-diplomanta

poděkování

Děkuji vedoucímu diplomové práce Jiřímu Klokočkovi a asistentce Janě Zdráhalové, dále všem konzultantům a těm, kteří mi poskytli potřebné podklady.

Děkuji své rodině a svému příteli Vítovi za podporu a pochopení.

V neposlední řadě děkuji kamarádům ve školním ateliéru za příjemnou přátelskou atmosféru, která zde během semestru panovala.

Konzultace:

architektonické a urbanistické řešení: Ing. arch. Akad. arch. Ir. Jiří Klokočka,
ggs UP, Ing. arch. Jana Zdráhalová, Ph.D., Dipl. Arch. Henry Hanson
dopravní řešení: doc. Ing. Josef Kocourek, Ph.D.
krajinařská architektura: Ing. Radmila Fingerová
parametry schodišť a ramp: doc. Ing. arch. Zbyšek Stýblo

Poskytnutí podkladů:

Ing. arch. Jana Kubánková
Ing. arch. Karel Chlouba

téma diplomové práce

CENTRUM MODERNISTICKÉHO MĚSTA

Práce se zabývá jádrem severočeského města Mostu. Ačkoliv důležitým bodem návrhu je respektování místních podmínek a situací, může být předložené řešení chápáno obecněji - představuje možný přístup k rekonstrukci a doplnění center větších sídlištních celků a nových měst vzniklých v období 50. a 60. let 20. století.

VYPOŘÁDÁNÍ SE S MINULOSTÍ

Původní královské gotické město bylo definitivním rozhodnutím z roku 1964 srovnáno se zemí v zájmu povrchové těžby hnědého uhlí. Celé město se přesunulo na jih k vilové čtvrti a sídlištím z 50. let.

Centrum však zůstávalo navzdory své vzdálenosti z nových sídlišť v ohledu mentálním i fyzickým až do 80. let ve starém Mostě - v novém městě chyběla potřebná vybavenost, rovněž však prvky orientace v místě

a identifikace s okolním prostředím.

Ačkoliv dnes již dospívá druhá generace, která si starý Most nepamatuje, v řeči místních obyvatel je stále patrná nostalgie po městě starém a celospolečensky převažuje nezměrná lítost nad osudem krásného gotického města pod vrchem Hněvínem.

Nový Most je v představách lidí sídlištěm bez pevného jádra, navíc stigmatizovaný pověstným znečištěním ovzduší a negativními sociálními jevy.

HLEDÁNÍ POTENCIÁLŮ MÍSTO LÍTOSTI

Ve vztahu ke starému Mostu je třeba nahradit nostalgii a lítost úctou a pokorou. Z minulosti se poučit a hledět do budoucnosti. Je potřeba si určit cíle, ke kterým má toto mladé město směřovat.

Je nepřipustné přistupovat k Mostu přes jeho nepříliš šťastný osud apriori jako k „městu druhé kategorie“.

Kdo by totiž chtěl žít ve městě druhé kategorie? Je zapotřebí využít potenciálů, které nově založené město nabízí a obrátit je v pozitiva.

MĚSTO A MÍSTO

Historická jádra měst jsou často v našem povědomí tím prvním, co nám při hovoru o městech vytane na mysl. Reprezentují město a jsou bohatá na místa, která jsou zapamatovatelná a neopakovatelná. Když se vydáme na návštěvu města, většinou nejprve zamíříme do jeho středu. Zde se koncentruje veřejný městský život a struktura veřejných prostranství bývá odlišná od zbytku města.

Města založená před staletími jsou pevně zakořeněna v zemi a spojena s krajinou. Založení města předcházelo důkladný výběr prostředí - blízkost řeky či povětrnostní podmínky. Místa center dnešních měst byla často sama o sobě krásným místem v krajině.

Most se potýká nejen se ztrátou města na severním úpatí kopce Hněvina, jímž protékala řeka Bílina, ale kvůli povrchové těžbě uhlí také se ztrátou rozsáhlých částí samotné krajiny.

Vykořenění dovršuje vysoká míra fluktuace obyvatelstva - lidé zde od dob těžby uhlí většinou nežijí po generace, ale přistěhovávají se za prací a v dnešní době kvůli neatraktivitě města také odcházejí.

SPLYNUTÍ S KRAJINOU

Jak tedy znovu ukotvit město tak vytržené z původního kontextu? Těžce zkoušená krajina na pomezí Krušných hor a Českého středohoří si našťastí stále zachovává své kouzlo a s rekultivací výsypek po povrchových dolech vznikají nové krajinné prvky.

Pro návrh současného centra je důležité zachování průhledů na krajinné dominanty v podobě okolních vyhaslých vulkánů. Samotný prostor středu města se napříč na délce šest set metrů zvedá o zhruba

třicet metrů. Toto převýšení dnes na mnoha místech v centru vytváří bariéry v podobě schodišť či vysokých zdí. Může však být i potenciálem pro vytvoření nových zajímavých prvků veřejného prostoru.

POLOHA CENTRA V RÁMCI MĚSTA

Současný střed města byl ve směrném územním plánu z roku 1963 vymezen jako obdélníkový sektor mezi čtyřmi téměř pravouhlými silnicemi, graficky zobrazen jako černé políčko s bílým písmenem C (obr. 1).

Na počátku úvah o samotném návrhu jsem si kladla otázku, zda má vůbec smysl respektovat toto formální vymezení středu města. Nebylo by snad vhodnější navrátit střed města zpět k řece Bílině či k nádraží na severním okraji Mostu?

V práci docházím k závěru, že nikoliv, není třeba už tak decentralizované město, jako je dnes Most (díky aktivitám na výsypkách a výstavbě satelitních domků), dále rozměňovat. Centrum je dnes umístěno logicky ve středu - už slovo samotné nám napovídá jeho polohu v rámci města. Prostor „centrálního sektoru“ navíc přiléhá k Třídě Budovatelů - hlavní ose města s tramvajovou tratí.

EKONOMIKA A OBYTNOST

Nový Most byl navrhován v době socialismu, kdy byla ekonomika centrálně řízená státem. Tomu odpovídá i struktura zástavby dnešního Mostu.

V návrhu proto přicházím se strukturou polyfunkčních domů, obsahujících bydlení či administrativu s obchody v parteru. Tato „svobodná struktura“ působí svým výrazem městsky, ale ne monumentálně.

Doplňuje síť stávajících monumentů, čímž se město zahustí a začne být znovu obýváno (obr. 2 - Léon Krier). Zmenší se také podíl veřejného prostoru, čímž se sníží nutné náklady na jeho údržbu.

PROSTOR A IDEOLOGIE

Modernistickou zástavbu má velká část obyvatelstva spjatou s komunistickým režimem a jeho ideologií. Je však třeba si uvědomit, že tento trend v architektuře probíhal i na Západě, a že právě například návrhy vzešlé z architektonické soutěže na nové centrum Mostu v roce 1959 se svými modernistickými koncepty vymezovaly vůči tenkrát režimem preferované architektuře socialistického realismu, v jejímž duchu byla vystavěna první mostecká sídliště Stalingradská a Podžatecká.

Příznačné je, že město až do roku 1998 nemělo své náměstí (pokud nepočítáme parkoviště „Plecháč“). Navrhují veřejná prostranství tak, aby mohlo docházet k náhodné interakci lidí, bylo kde demonstrovat, kam si jen tak sednout či korzovat v podloubí obchodů.

Venkovní prostory v Mostě zdobily sochy a umělecká díla, která byla v době normalizace povinnou součástí realizace státních staveb. Konkrétně centrum Mostu se mělo stát galerií umění pod širým nebem.

Dnes je mnoho z těchto kvalitních uměleckých děl zapomenuto, poškozeno, nevhodně zakryto jinými přístavbami či zelení nebo dokonce úplně odstraněno.

Navrhují umístit opět tyto objekty tak, aby vynikla jejich umělecká hodnota. Můžou tak posloužit jako orientační body a zvýšit kvalitu veřejného prostoru.

OBRAZ MĚSTA

Doplňuji městskou zástavbu tak, aby vznikaly nové „obrazy města“, silné momenty nutné k zapamatování si a orientaci v určitém prostředí.

Zachovávám průhledy na významné krajinné prvky či dominanty, obestavuji monumentální budovy tak, aby vynikla jejich prostorová kvalita.

Kladu si otázku - co nám evokuje centrum města? Náměstí, trhy, kašna, pomník, radnice a další. Vytvářím taková místa a také je

pojmenovávám jmény.

Navrhují síť různorodých městských veřejných prostranství, aby budoucí návštěvník či obyvatel mohl projít ulicemi širokými či úzkými, posadit se v klidném atriu nebo na rozlehlém náměstí, číst si knihu v parku či v malé zahradě.

MĚSTO V PARKU

Nezavrhuji myšlenku „města v zeleni“. Výhody tohoto typu městské struktury existují - většina lidí touží bydlet v přírodě či alespoň poblíž parku. To jim centrum, bezprostředně napojené na centrální městský park Šibeník umožňuje.

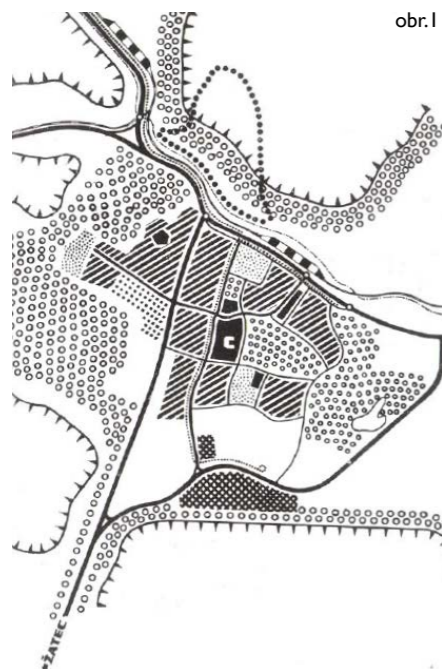
Park je opticky propojen s jižní částí centra. Ponechávám budovu divadla jako samostatnou dominantu.

BOURÁNÍ

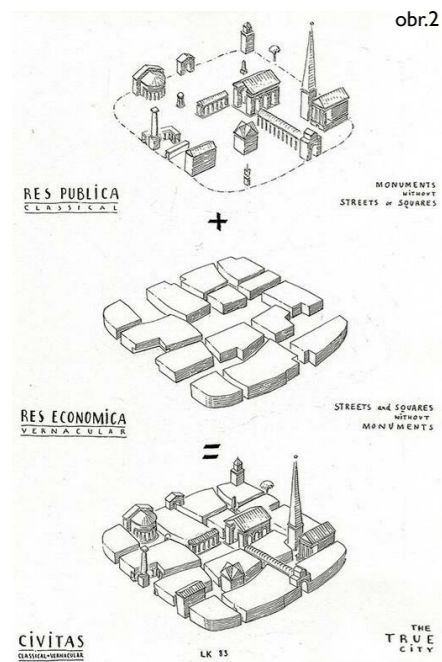
Město bylo plánováno až pro 100 000 obyvatel, velikost centra a významnost budov neodpovídá dnešnímu stavu, je potřeba protřídit monumentální budovy a zvážit, které jsou do budoucna perspektivní.

SHRNUTÍ

Projekt je vizí, nikoliv přesným plánem, v jakém pořadí postupovat. Zhmotňuje představu o budoucím městském centru, která je v současné době nejasná, neboť dosavadní studie současná výstavba nerespektuje.

obr.1

obr.2

cíle diplomové práce

1 VYTVOŘIT VIZI PRO CENTRUM, KTEROU V SOUČASNÉ DOBĚ MĚSTO NEMÁ, VE FORMĚ SROZUMITELNÉ ODBORNÍKŮM I VEŘEJNOSTI.

2 POUKÁZAT NA JEDINEČNOST MĚSTA MOSTU, ZVÝRAZNIT JEHO SILNÉ STRÁNKY A ZVÝŠIT TAK SEBEVĚDOMÍ MÍSTNÍCH OBYVATEL V JEJICH VZTAHU KE SVĚMU DOMOVU.

3 NAVRHNOUT STRUKTURU ZÁSTAVBY UMOŽŇUJÍCÍ PROVOZ MALÝCH A STŘEDNÍCH ŽIVNOSTÍ A NABÍZEJÍCÍ ALTERNATIVY BYDLENÍ V PANELOVÉM DOMĚ.

MOST
představení města

úvod

Město Most je známé především jako město, které bylo smazáno z povrchu zemského a díky technickému zázraku přesunutí gotického kostela Nanebevzetí Panny Marie. Sídlo však svým zbouráním nezaniklo, naopak byla vybudována nová, rozsáhlejší zástavba původně zamýšlená až pro sto tisíc obyvatel.

Dnes je město domovem zhruba 65 tisíc lidí. Tento počet se však rok od roku snižuje, jinými slovy, město se smršťuje.

Při podrobnějším zkoumání souvislostí však zjišťujeme, že spousta původních obyvatel města v regionu stále žije,

avšak ne ve městě samotném, ale spíše na jeho okrajích či v okolních obcích a do Mostu stále dojíždí za prací nebo do školy.

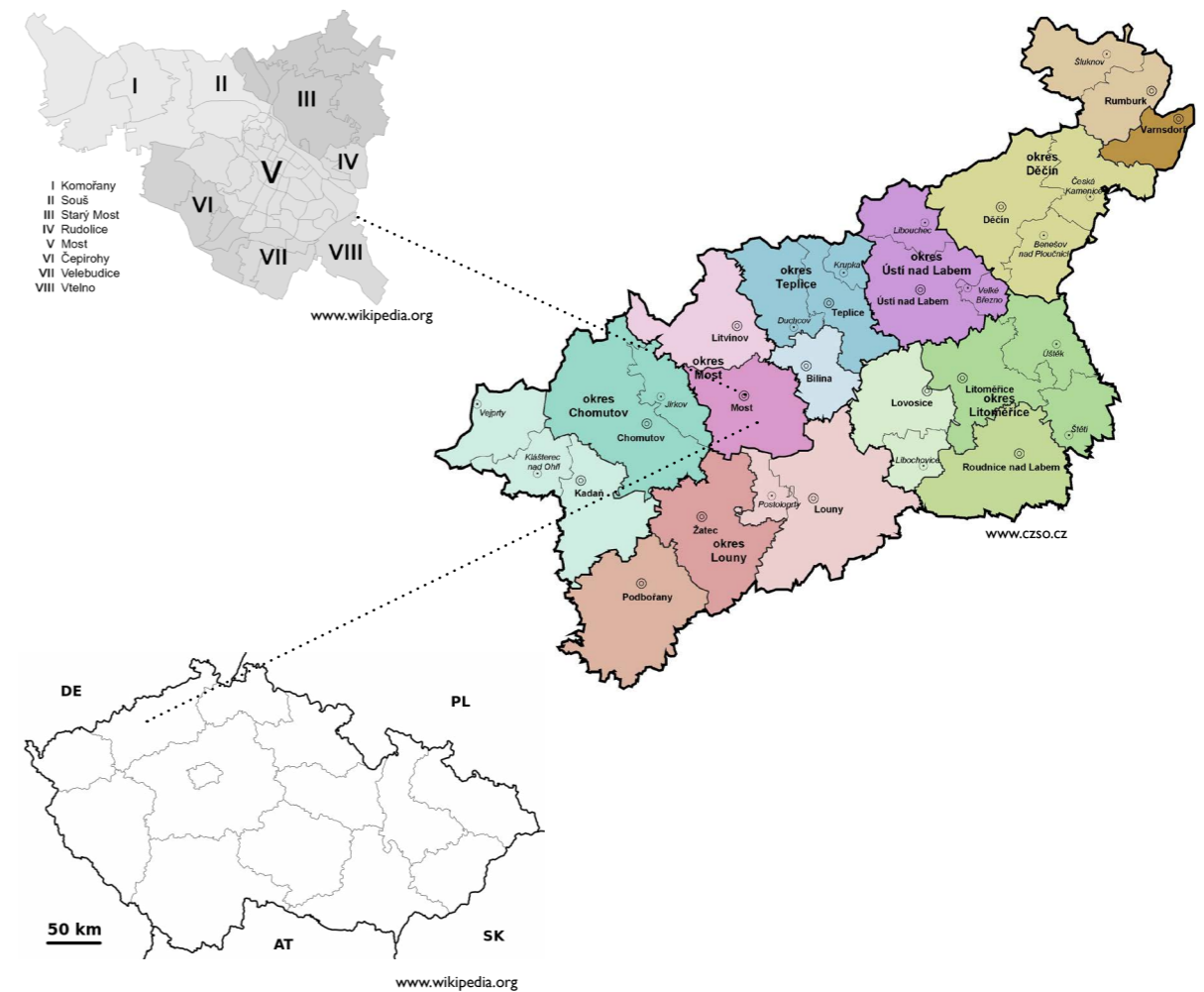
Jedná se především o skupiny obyvatel s vyššími příjmy, ale i o tzv. střední třídu, neboť ceny pozemků a nemovitostí v regionu jsou v rámci ČR velmi nízké. Ačkoliv se lidé stěhují i do vzdálenějších regionů, město bych spíše než jako „smršťující se“ označila za „odstředivé“, neboť je pro svůj region jako sídlo institucí administrativních, sportovních a kulturních stále městem významným.

základní informace

Počet obyvatel:
Rozloha:
Kraj:
Nadmořská výška:
Zeměpisné souřadnice:
Silniční vzdálenosti:

STATURÁRNÍ MĚSTO MOST

65 850 (12/2016)
86,94 km²
Ústecký
233 m.n.m.
50°30'10.017" s.š.; 13°38'26.641" v.d.
Chomutov 23 km
Teplice 29 km
Ústí nad Labem 47 km
Praha 85 km
Chemnitz 89 km
Drážďany 103 km
Plzeň 103 km
Liberec 130 km

Most starý a nový

Královské město Most bylo po Praze druhé svým počtem historických gotických památek. Uhelní baroni od 19. století bohatli z těžby zdejšího hnědého uhlí. Své vily si na počátku 20. století stavěli v bezpečné lokalitě, jihozápadně od města na úpatí vrchu Hněvína, neboť již v té době byla budoucí existence starého Mostu nejistá.

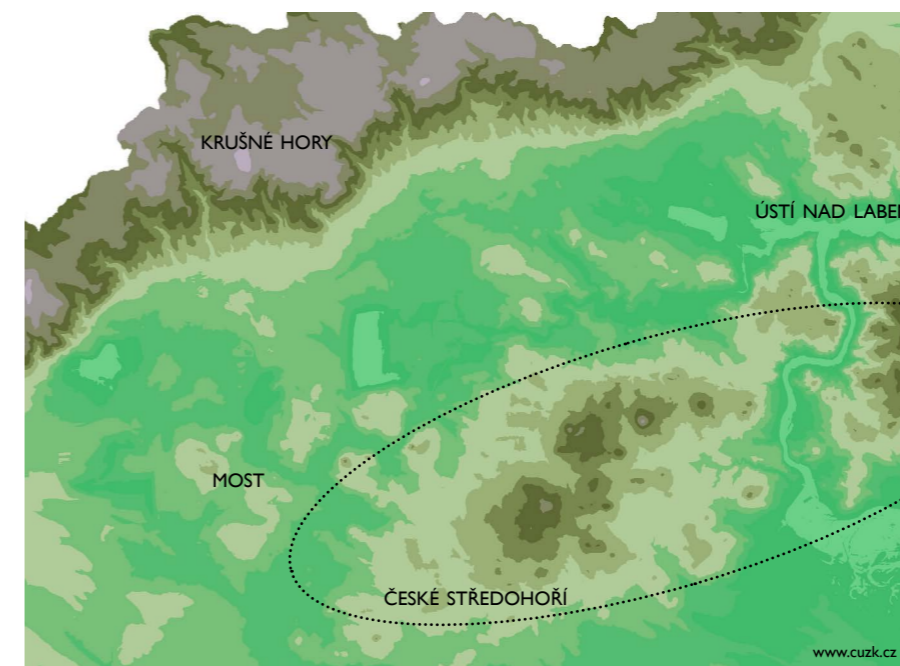
Teprve v roce 1964 bylo snárůstem povrchové těžby a v souladu s tehdejší technokratickým viděním světa rozhodnuto o demolicí města, ukryvajícího pod sebou zásoby „černého zlata.“ Sídliště, která byla již od konce 40. let 20. století stavěna na jižním okraji města se měla stát samostatným městem s novým městským jádrem.

Dostavba centra Mostu však nebyla nikdy dokončena v souladu s původním návrhem z roku 1967, a ještě v 80. letech lidé považovali za své centrum střed starého opuštěného Mostu, do kterého dojížděli za obchody a kulturou tramvají neboli „rychlodráhou.“

Obyvatelé Mostu si nikdy k novému centru nevytvořili pevný vztah. Město po dlouhá léta nemělo důstojné náměstí. To bylo v devadesátých letech vymezeno a vydlážděno a v roce 2008 zčásti ohraničeno dnes nejživějším místem v Mostě, obchodním domem Central.

mezi Českým středohořím a Krušnými horami

Hněvín, Špičák, Zlatník, Bořeň. Homole Českého středohoří, které udávají charakter krajiny Mostecka. Vrch Hněvín býval ikonou starého Mostu a stal se i oblíbeným místem obyvatel města nového. Na jeho úpatí se pěstuje víno a z vrcholku je úchvatný výhled do krajiny.

Z mostecké pánve je to co by kamenem dohodil do Krušných hor. Toto pohoří má bohužel dodnes mnoho lidí spjato s obrázkem holých jehličnanů a tzv. kyselých dešťů.

Těžce zkoušené Krušné hory se však z ran osudu vzpamatovávají a nabízí návštěvníkům zajímavé cíle pěší i lyžařské turistiky.

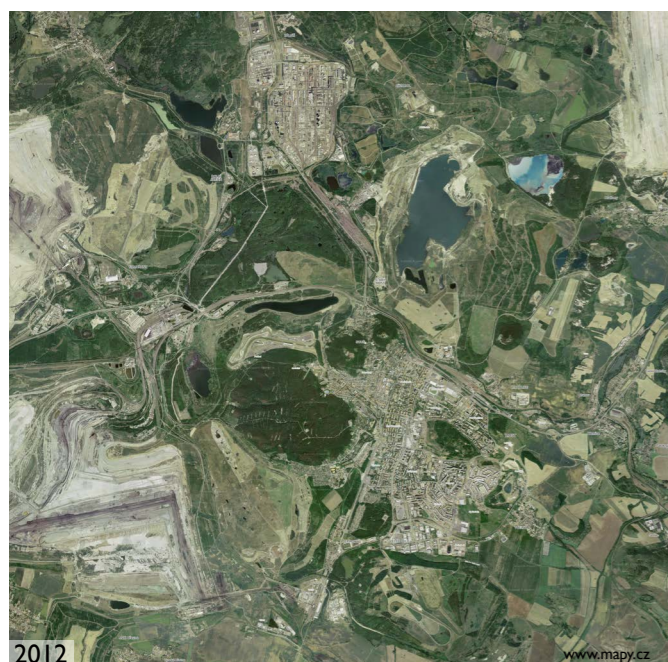
VRCH ŠPIČÁK A PŘESUNUTÝ KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

proměny krajiny

Specifikem regionu je povrchová těžba hnědého uhlí, která je příčinou neustálého proměňování krajiny. Na rekultivovaných výsypkách rozsáhlých dolů vznikají jezera, lesy, rekreační areály.

Nejvýraznější změnou posledních let je vznik jezera Most, v místech původního gotického města. Jezero, ačkoliv se nachází v bezprostřední blízkosti silničního a železničního koridoru, skládek komunálního a nebezpečného odpadu, chemických závodů Záluží

a jejich odkaliště, tzv. ropných lagun se má stát dalším rekreačním areálem na okraji města a přilákat do regionu turisty. Plánuje se také výstavba nových rodinných domků, čímž dojde k dalšímu rozpínání města do krajiny.

„dromy“

Nový Most byl v době svého zrodu doslova obklopen povrchovými doly. K rekreaci lidem sloužily kopce, které díky svému tvaru úspěšně odolávaly těžařským rypadlům - Hněvín, Široký vrch, Ressler a mostecký „centrální park“ Šibeník.

S rekultivací dolů v okolí města vznikly na okraji města nové areály - Autodrom, Hipodrom, Aerodrom a další místa klíčová pro turismus a rekreaci nejen v mosteckém regionu.

vývoj počtu obyvatel v souvislostech

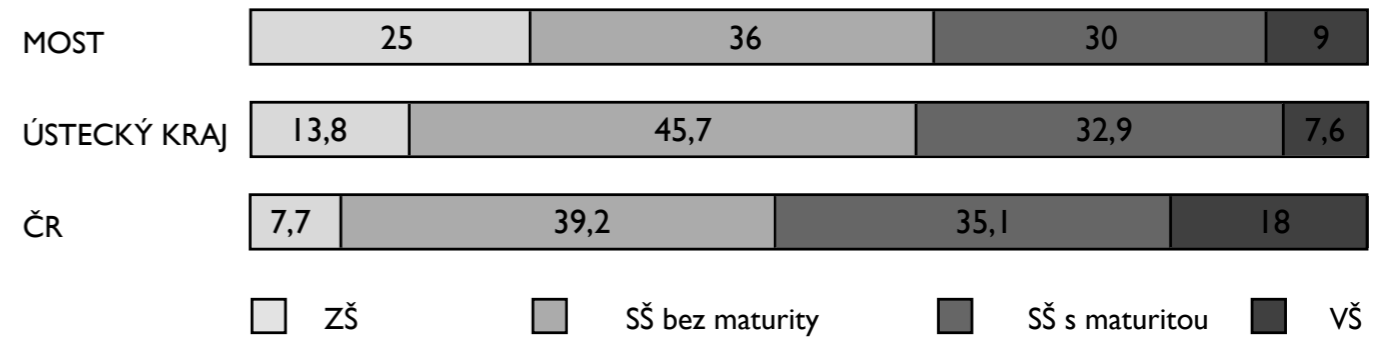
1869	11 262		
1890	27 292	+ nárůst:	rozvoj hlubinné těžby uhlí
1900	40 701		
1910	48 621		
1921	51 272		
1930	56 751		
1950	46 328	- pokles:	2. sv. válka: odchod zajatců, totálně nasazených a trestaných, odsun Němců
1961	56 857	+ nárůst:	rozvoj povrchové těžby uhlí
1970	61 158		
1980	61 543		
1991	70 670		
2001	68 263	- pokles:	stěhování obyvatel do individuální zástavby/ jiných regionů
2012	66 797		
2016	65 850		

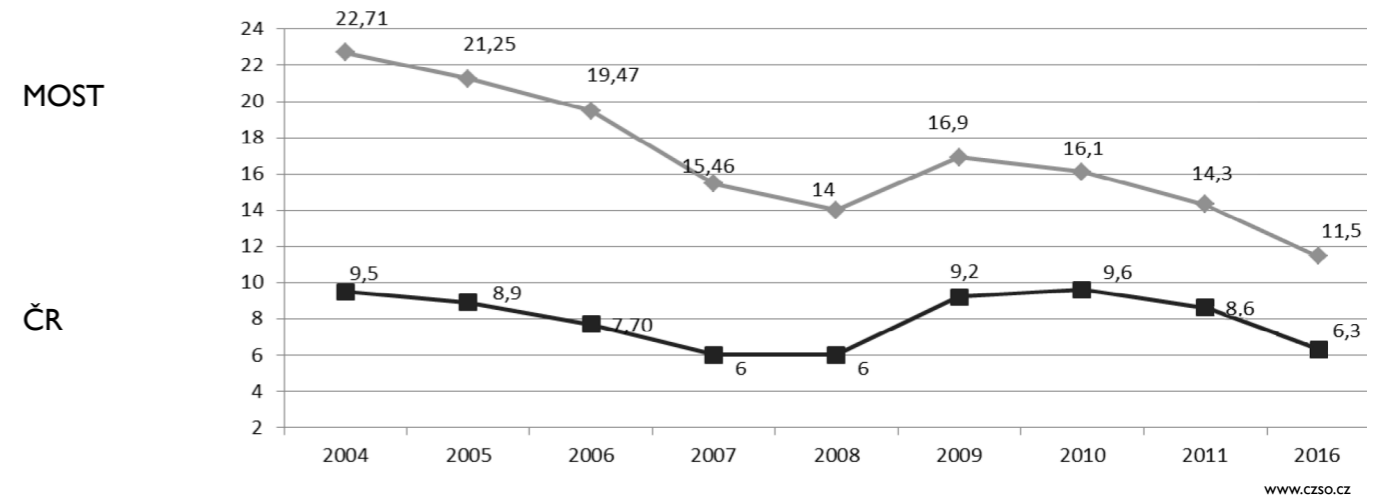
vzdělání a nezaměstnanost

Vzdělání obyvatel Mostu je dlouhodobě pod průměrem ČR i Ústeckého kraje. Tendencí je odliv vysokoškolsky vzdělaných obyvatel do jiných měst, regionů, či na okraje města, což může do budoucna vést k sociálním problémům.

VZDĚLANOSTNÍ STRUKTURA

NEZAMĚŠTNANOST

fotodokumentace

Přesunutý **kostel Nanebevzetí Panny Marie** je od města oddělen koridorem, do kterého je soustředěna železnice, rychlostní silnice, tramvajová trať do Litvínova a odkloněná řeka Bílina. Přesto je symbolem města a hlavní mosteckou památkou.

Kasárna jsou nejstarší rozsáhlejší zástavbou na území města. Kdysi na jihozápadním okraji města, dnes v širším centru Mostu mezi dvěma nejžádanějšími rezidenčními čtvrtěmi. Historicky cenné budovy kasáren dnes chátrají, v lepších případech v nich sídlí firmy, povětšinou průmyslového či skladového charakteru. Jedná se o provozy, které si nenárokují nákladnou rekonstrukci.

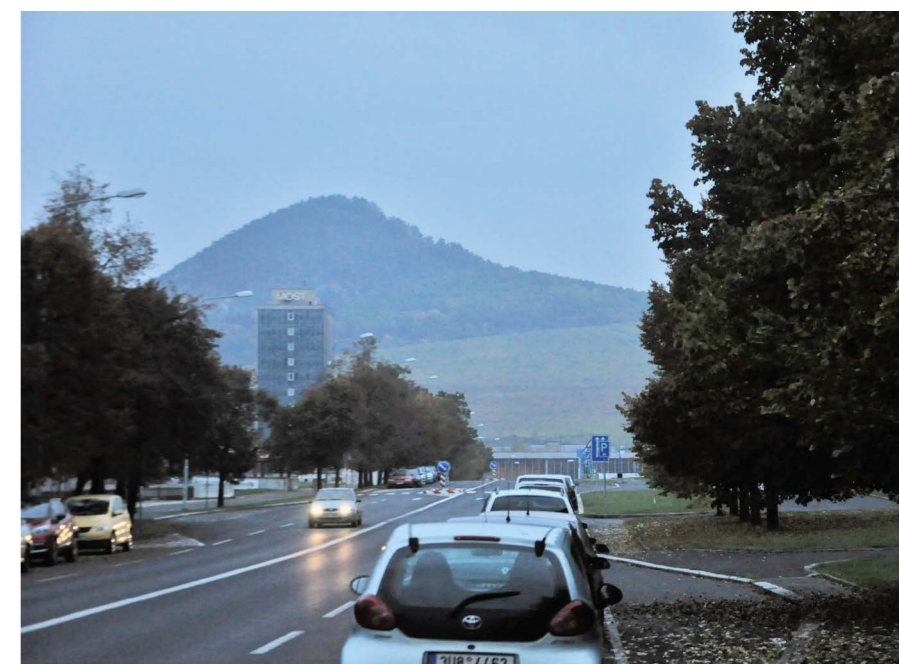
Zahražany jsou jedinou zachovalou čtvrtí starého Mostu. Své vily si tu stavěli uhelní magnáti v 19. a 20. století. Již koncem 19. století se totiž uvažovalo, že by oblast starého Mostu mohla být vytěžena.

Třída Budovatelů byla pro nový Most vždy stěžejní osou a páteří komunikací. Od počátků spojovala tramvají nové město, kde chyběla potřebná kulturní a občanská vybavenost s městem starým - tam byl totiž pro místní střed města s obchody, kiny a divadlem až do posledních chvil před jeho demolicí.

Moskevská ulice spojuje centrum města s nádražím. Ulice nového Mostu jsou spíše silnicemi, které oddělují jednotlivé okrsky sídlišť. Pro chodce mnohdy představují obtížně překonatelnou bariéru.

Sídlíště Podžatecká z 50. let v Mostě v posledních letech zaznamenává proměnu - kompletně vybydlené domy původně vyloučené lokality jsou rekonstruovány na žádané byty s předzahrádkami a podzemními garážemi.

Sídlíště, které se oficiálně jmenuje „Zahradní.“ V řeči místních jsou to však „**Pětistovky**.“ Z názvu lokality můžeme tušit, jak se do jazyka Mostečanů promítlo systematické plánování města. Charakteristickým prvkem „pětistovek“ jsou dlouhé a vysoké domy nazývané místními pro svůj tvar „hokejky.“

Přestože se nachází v podstatě na periferii, a na pole odtud dojdete pěšky za pět minut, je **Kahan** druhým největším centrem Mostu. Střetává se zde charakter sídlištního obchodního a kulturního střediska s charakterem „skladových obchodních domů“ typických pro okraje dnešních měst. Výsledkem je rozpačitý prostor, který rozhodně nepůsobí městským či centrálním dojmem.

Benedikt je oblíbeným rekreačním areálem na výspě bývalého lomu. V posledních letech v jeho blízkosti vyrostla nová individuální zástavba a dále se rozšiřuje. Na nově zastavované území město nestihlo včas vypracovat regulační plán. Most se tak přes svůj snižující se celkový počet obyvatel rozpíná do krajiny, navíc bez jakékoliv koncepce.

Na některých sídlištích můžeme spatřit spontánně vystavěné **řadové domy** z doby posledních dvaceti let.

Satelit „**U Hřbitova**“ splňuje požadavky vyšší střední třídy, které jim většina bytového fondu v Mostě (panelová sídliště) není schopna nabídnout. Místo je v bezprostředním kontaktu s přírodou (Ressler), blízko od centra i nemocnice. Rodinné domy nabízejí pro vícečlenné rodiny potřebný prostorový komfort.

nový Most kdysi a nyní

KINO KOSMOS

BÁŇSKÉ STAVBY

OD ROZKVĚT

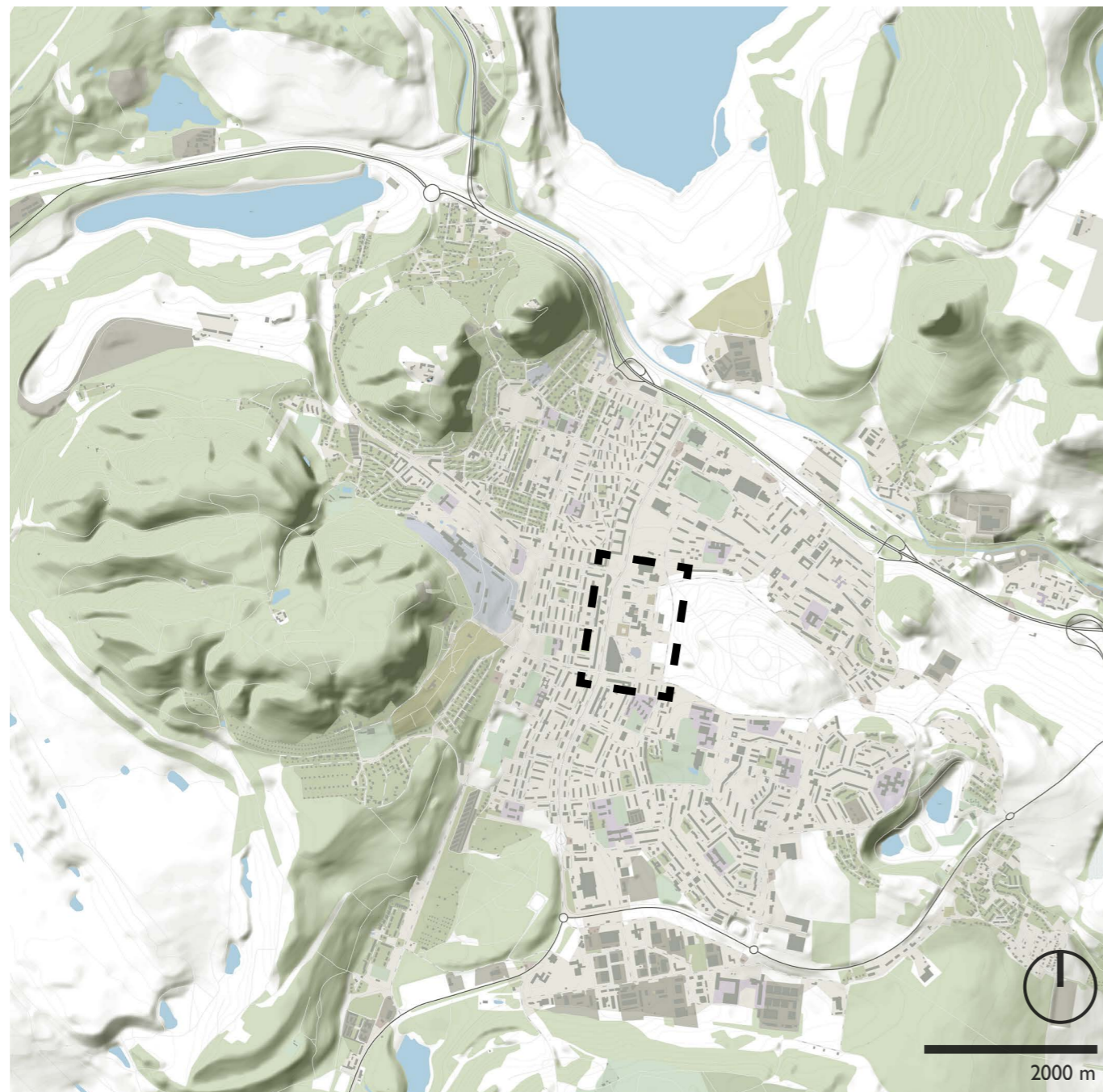
TŘÍDA BUDOATELŮ

STŘED MĚSTA

řešené území

širší vztahy

fotodokumentace

„Centrální sektor“ je formálním centrem města. Prostor vymezený čtyřmi rušnými silnicemi o rozloze cca 350 x 550 metrů. Čím je dnes pro Most toto území? Parkem s monumentálními budovami, sídlem pošty, finančního úřadu a magistrátu. Místem s chátrajícími monumenty Prioru a Repre. Nikoliv živým tepajícím srdcem města.

Koncepci prostoru navrhl v roce 1967 Václav Krejčí. První soutěž na podobu centra však proběhla již v roce 1959, kdy o osudu starého Mostu ještě nebylo oficiálně rozhodnuto. Ve své době návrh představoval jasné vymezení se proti architektuře tzv. sorely z 50. let.

Z původního záměru se realizovala například budova národních výborů (dnešní Magistrát), kulturní centrum Repre, obchodní dům Prior či hotel Murom (dnes Cascade). Zvláštní pozornost si zaslouží mostecké divadlo navržené architektem Ivo Klimešem a mrakodrap severočeských uhelných dolů od architektů Václava Krejčího, Jiřího Fojta a Míti Hejduka, který je se svou výškou 96 m čtvrtou nejvyšší budovou v ČR.

Obchodní dům Central, který k sobě dnes přitahuje téměř veškerou energii ve středu města byl otevřen v roce 2008 na místě původního „Plechového náměstí“, které sloužilo jako rozsáhlé parkoviště v centru města.

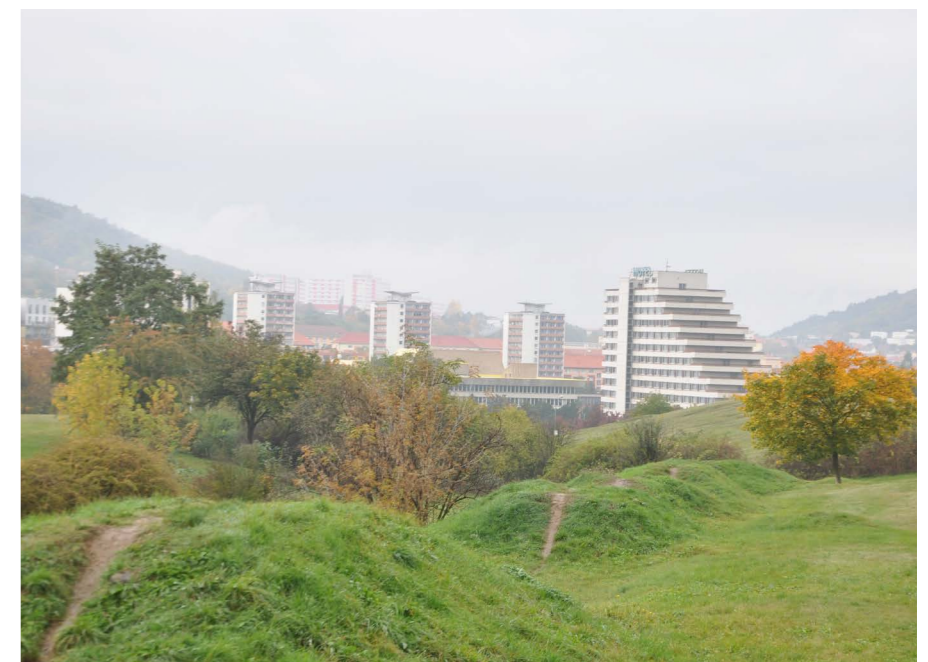
Dům navržený ateliérem KRR objemově respektuje studii dostavby centra od Karla Chlouby z roku 2004, až na důležité propojení třídy Budovatelů a 1. náměstí s průhledem na divadlo. Do parteru budovy je dnes možno vstoupit jen ze tří vstupů, přičemž čtvrtý vstup z náměstí je dlouhodobě uzavřen. Budova navíc nerespektuje výškový rozdíl centrálního sektoru, což způsobuje bariérovost vstupů a nemožnost umístění obchodů otevřených do nejfrekventovanější mostecké ulice, třídy Budovatelů.

OC Central obsahuje také byty, které jsou však zhruba desetkrát dražší než byty v panelových domech naproti. Nájmy obchodů jsou místním drobným podnikatelům rovněž těžko dostupné.

Centrální městský park vznikl při plánování nového města na vršku **Šibeníku**. V době svého vzniku bylo město doslova obklíčeno povrchovými doly a park v jeho středu měl zajistit blízký přístup jeho obyvatel k přírodě.

Se vznikem nových rekreačních areálů na výsypkách - jedním z prvních byl například zatopený lom Benedikt na východním okraji města, přestával být Šibeník pro Mostečany atraktivním, což se negativně projevilo na jeho údržbě. V současné době park není osvětlen, a tak se po setmění stává neprostupnou bariérou uprostřed města.

Potenciál Šibeníku je přitom obrovský, díky své centrální poloze navozuje pocit atmosféry města v zeleni a do budoucna může zatraktivnit bytový fond ve svém okolí.

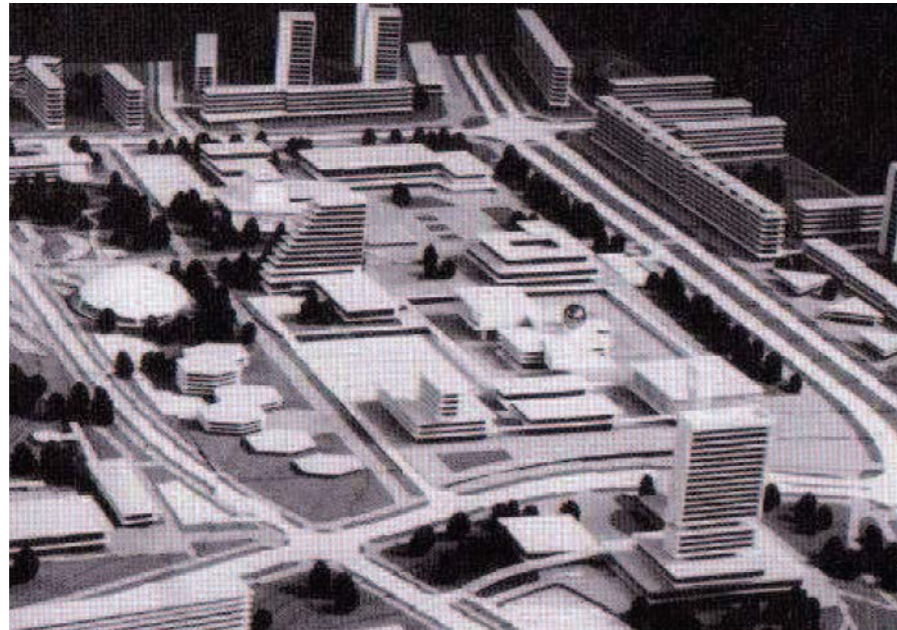
vybrané projekty pro centrum Mostu

„Hledání ztraceného centra se týká všech úrovní prostředí od nejnižší hmotné jednotky přes oblasti až k celému městu a krajině.“

„Pocity ztráty řádu se pojí k vlastnímu středu města, který není dostatečně silným a hustým bodem reference vůči jednotlivým oblastem.“

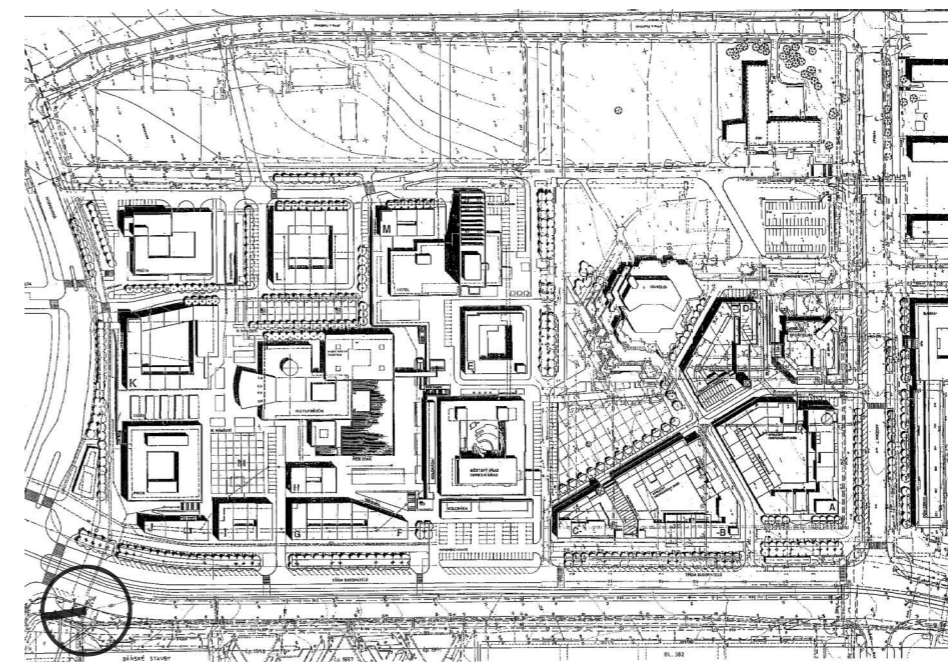
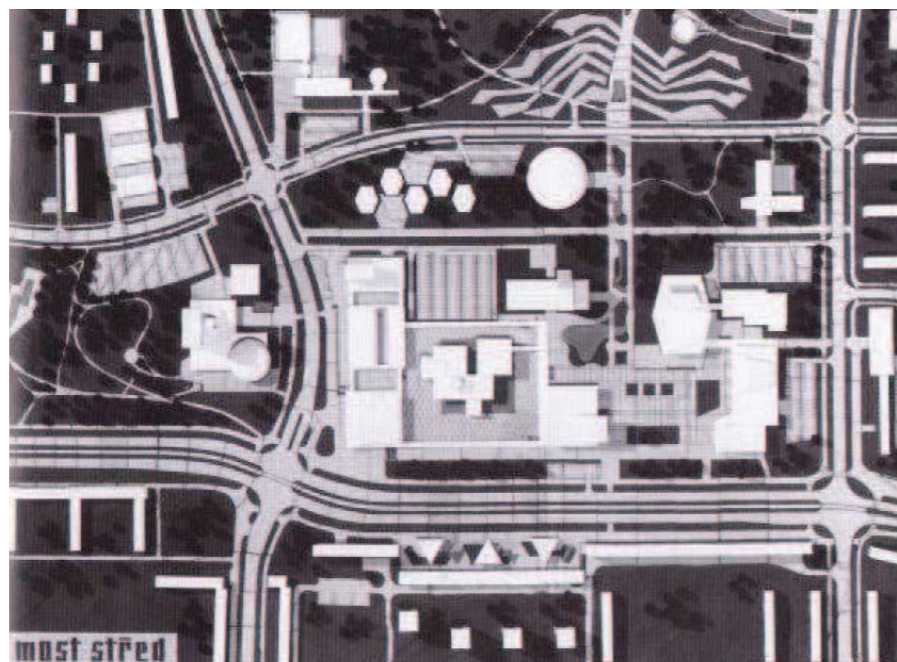
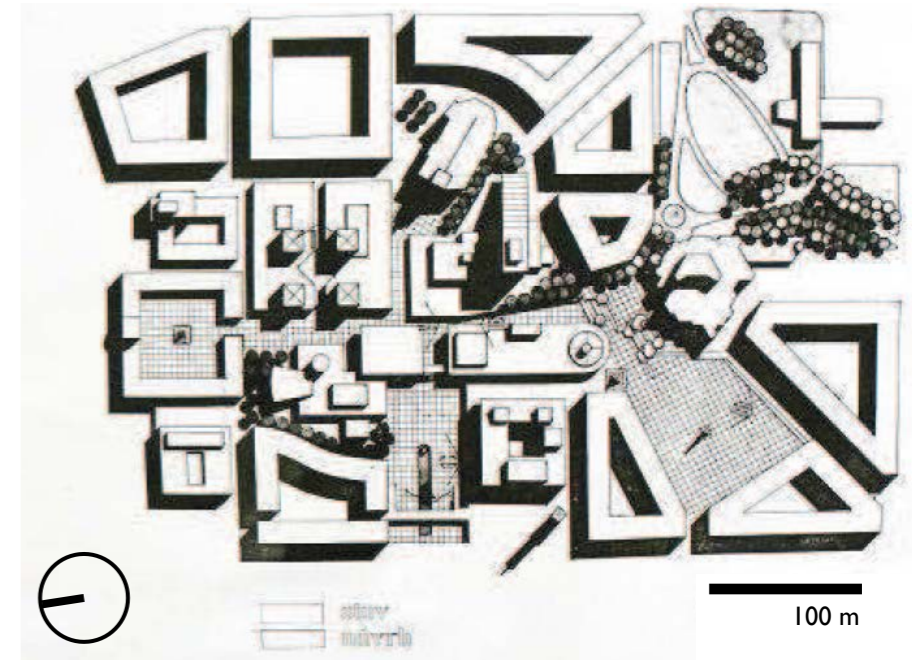
2 1978: Jiří Ševčík, Ivana Bendová, Jan Benda
Obraz města Mostu

1 1967: Václav Krejčí
Centrum města Mostu - návrh výchozí pro dnešní stav

3 1986: Jiří Kučera, Jaroslav Ouřecký
Soutěž URBANITA 86'

4 1997: Pavel Šimeček
Centrum města Mostu

PROBLÉMY A POTENCIÁLY

vykořenění

...je problém, protože není na co navazovat

S nadsázkou se dá říci, že s původním městem má nový Most společné pouze jméno a přívlastek „města pod Hněvínem.“

Město se rovněž odklonilo od řeky Bíliny, která byla svedena do utilitárního koridoru. Ztratilo tak důležitý prvek propojení města s krajinou.

Pozdně gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie je spíše než pro svou uměleckou kvalitu oslavován pro fakt, že byl přesunut o 841 metrů za 646 hodin.

Most je městem vytrženým ze svých kořenů. Odráží se to i na obyvatelstvu - není zde mnoho rodin, co by tu žily po generace, není na co navazovat a přesunuté památky jsou jen pouhými atrakcemi.

2000 m

odstředivost

...je problém, protože není trvale udržitelná

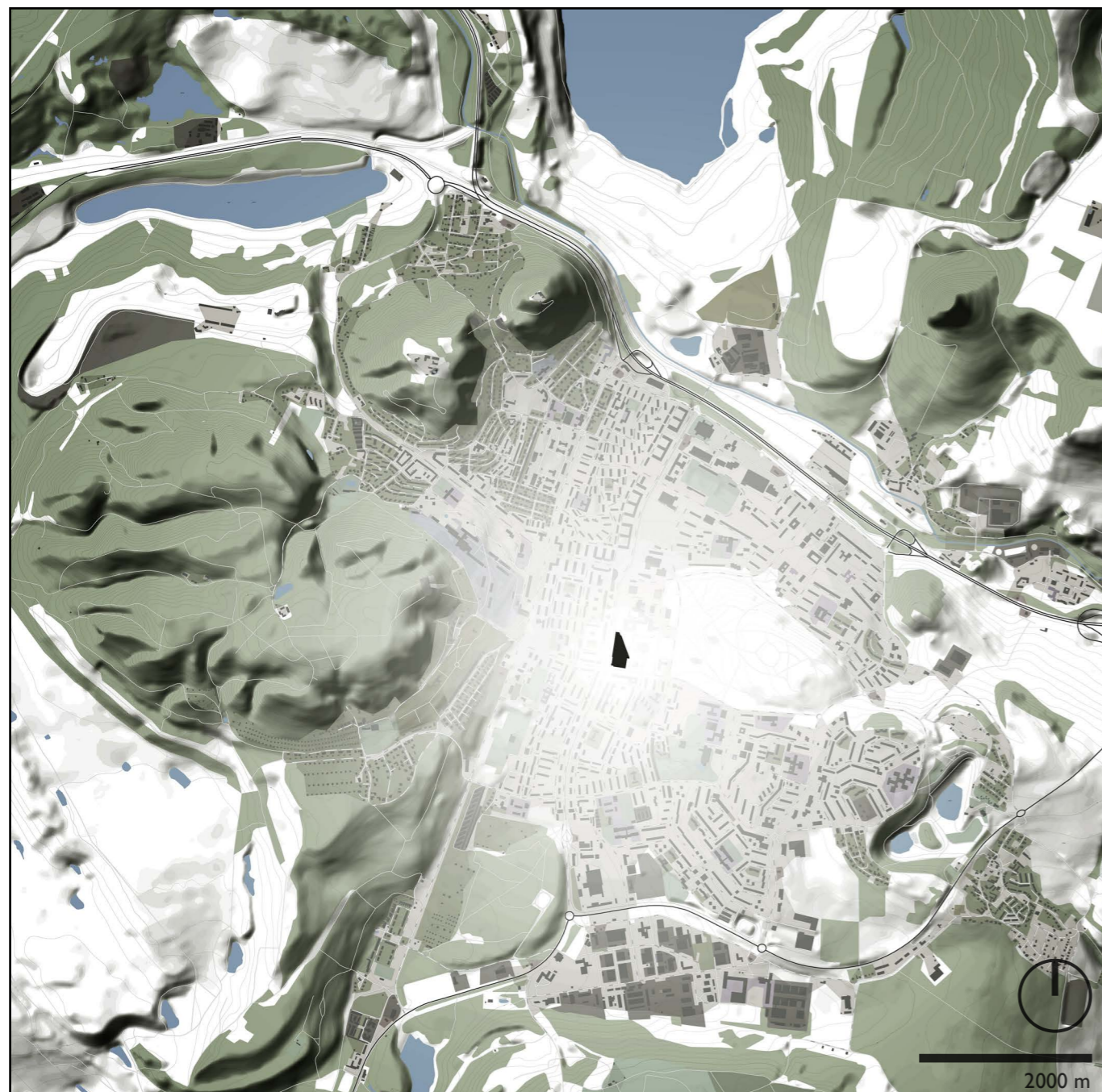
Počet obyvatel města se snižuje, ale spousta lidí přesto v regionu zůstává. Centrum města a sídliště se vylidňují, čím dál více lidí ve městě žije pouze přechodně. Život a atrakce jsou vymrštny odstředivou silou na okraj města, což je do budoucna neefektivní z pohledu dopravy a nebezpečné z hlediska negativních sociálních jevů.

Ostrovem života v centru se stal obchodní dům Central - „oáza vizuálně kultivovaného prostředí v Mostě,“ který je však zároveň bariérou mezi 1. náměstím a hlavní Třídou Budovatelů.

Panelové domy, které tvoří většinu bytového fondu města, nepředstavují pro střední a vyšší třídu Mostčanů ideální typ bydlení. Na okrajích města tak vzniká prstenec individuální zástavby, který je atraktivní i z hlediska trávení volného času - právě na výspkách bývalých povrchových dolů, jimiž bylo město v minulosti doslova ohraničeno, vznikly rekultivací nové rekreační areály a jejich výstavba stále pokračuje.

Na okraji města se rovněž nacházejí cíle nadregionálního významu: turisticky atraktivní areál přesunutého kostela, autodrom, hipodrom nebo sportovní letiště.

Rozlehlost města a další jeho další rozpínání nejsou trvale udržitelné, neboť mimo jiné podmiňují dojíždění a popojíždění po městě osobními automobily.

roztřířtĕnost

...je problém, protože chybí podněty pro identifikaci

Centrum není pevnĕ ukotveným jádrem. Monumentální budovy postavenĕ podle původního návrhu z roku 1967 jsou doplňovány náhodnými přístavbami či budovami nerespektující svou konstrukcí morfologii území a svým výrazem a prostupností fakt, že se nachází v jádru města (OC Cenral). Zmínĕné obchodní centrum má z hlavní městské třídy pouze dva vstupy.

Pro představu předkládám srovnání půdorysu Mostu s půdorysem Václavského námĕstí v Praze. Třída Budovatelů není jasnĕ ohraničenou „avenue“, přestože je v profilu stejně široká, ba v některých místech i širší.

Dlouhé vzdálenosti mezi hmotami budov způsobují, že při pohledu pře ulici nerozpoznáme známĕho. V našich hlavách nevznikají obrazy ulic, zákoutí, sevřených prostranství. Orientační body nejsou zdůrazněny, chybí podněty pro identifikaci.

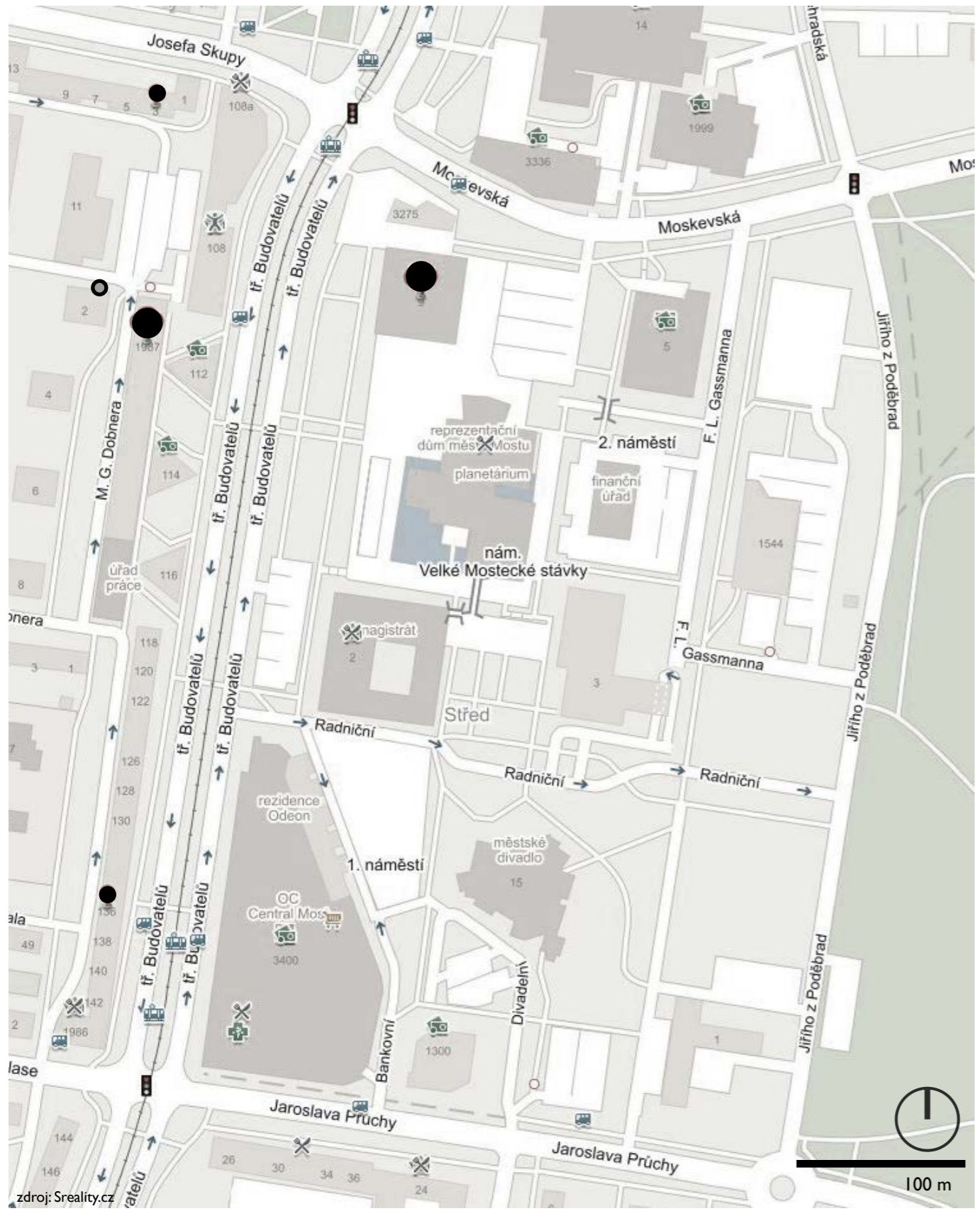
podklad: Václavské námĕstí
ve stejnĕm měřítku

šířka Třídy Budovatelů mezi
domem U Rybárny a OD Central:
57,5 m

šířka Václavského námĕstí v části
křížení s ulicí Na Příkopech:
46 m

zdroj: Sreality.cz

nepřizpůsobivost

...je problém, protože nepodporuje iniciativu občanů

Nový Most byl navrhován v době socialismu, kdy byla ekonomika centrálně řízená státem. Ve struktuře zástavby se to projevuje tím, že obchodní domy jsou převážně solitérními stavbami a bydlení je soustředěno do panelových domů. Dalšími významné solitéry představují budovy kulturních institucí a administrativy (divadlo, pošta atd.). Výjimkou jsou snad jen domy „U Rybárny“ na Třídě Budovatelů, paneláky, jejichž parter je plný obchodů a jako jediný prostor z celého města evokuje živoucí město.

Rozvolněná městská struktura Mostu je pro dnešní dobu těžce použitelná, ve městě je k pronájmu či prodeji minimum komerčních prostor. Vznikají tak spontánně vystavěné přílepký a přístavky, nerespektující žádnou koncepci. Prostředí celkově nepodporuje aktivitu drobných podnikatelů a živnostníků, zmíněné existující prostory nedosahují kvalit hodných úrovně středu města.

- PROSTORY K PRONÁJMU
- PROSTORY K PRODEJI

nejistota

...je problém, protože v ní nikdo nechce žít

Ve městě není jasné, kde je ulice, náměstí či park. Není jasné, kde se postaví další dům. Jádru města není pevně vymezeno. Město nemá vizi. Jeho struktura je nečitelná, budoucnost nejistá. Kdo by chtěl žít ve městě s tak nejistou budoucností?

modernistická struktura

...je potenciálem, protože je možné ji doplnit

Rozvolněná struktura nemusí být jen problémem. Výhodou Mostu jsou monumentální budovy vysoké architektonické kvality s použitými materiály, které by dnes pro veřejnou stavbu žádné město nebylo ochotno zaplatit.

Budovy se dají rekonstruovat a doplňovat, ale také bourat. Vzhledem k vysokým nákladům na rekonstrukce tolika budov to bude zřejmě nevyhnutelné. Je potřeba pečlivě zvážit, které budovy mají pro město do budoucna přínos (ekonomický, ale i kulturní a historický) a které jsou naopak obtížně přizpůsobitelné dnešním i budoucím podmínkám.

příroda ve městě

...je potenciálem, protože lidé chtějí žít zeleni na dosah

Koncept města v parku je v dnešní době vysmíván a zavrhován. Problémem je jistě velká plocha veřejného prostoru, kterou musí někdo udržovat. Potenciálem však bydlení blíže přírodě, po kterém tolik lidí touží, když se stěhují do svých domků na okrajích města.

Most byl navržen jako město v parku. Ovzduší již není dnes tak znečištěné jako kdysi, ale smog z chemičky v Záluží je leckdy cítit. V tomto ohledu je starost o větší podíl zelených ploch pochopitelná.

Nelze se snažit z Mostu udělat klasické město. Nikdy jím nebude. Je však třeba důsledně vymezit, kde je park či les a kde se může stavět.

dopravní struktura

...je potenciálem, protože lze přidat cyklopruhy

Pro město Most jsou charakteristické široké silnice na hranicích uzavřených okrsků, kterým dominuje automobilová doprava. Tyto tepny představují mnohde pro chodce a cyklisty nepříjemné bariéry. Díky šířce stávajících silnic je však bez přehnaně nákladných úprav možno vytvořit síť městských cyklopruhů.

Autá by měla na silnicích méně prostoru a jezdila by pomaleji. Lidé by se nebáli vyjet do města na kole, protože cyklopruh by byl bezpečně oddělen od projíždějících aut.

Rekreační cíle by se daly propojit sítí cyklopruhů, aby se k nim lidé nemuseli dopravovat jen auty či autobusy, jak tomu je dnes. Stávající cyklookruhy na Matyldě a Benediktu mohou být doplněny o další - kolem Ressleru, nově vzniklého jezera Most, na Šibeníku a v dnes velmi zanedbaném lesoparku Hrabák.

Síť městských cyklostezek by plynule navazovala na regionální cyklostezky, využitelné jak rekreačně, tak pro každodenní dojížděky do práce.

městské sporty

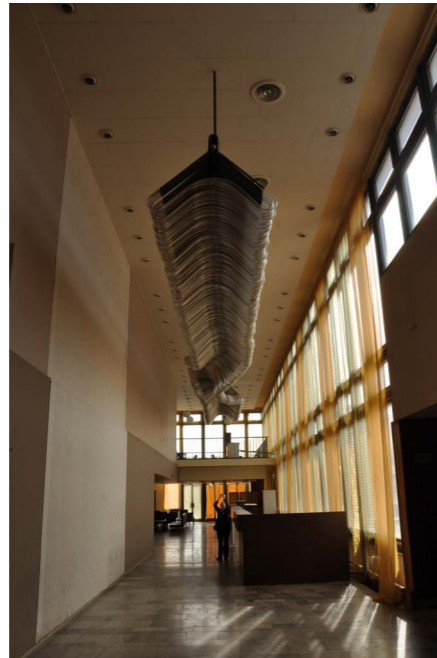
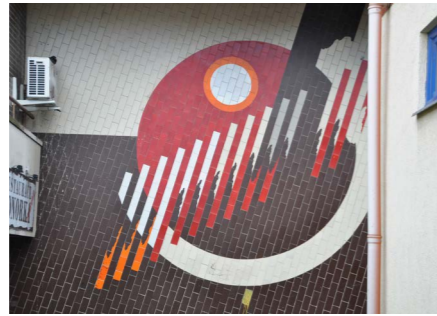
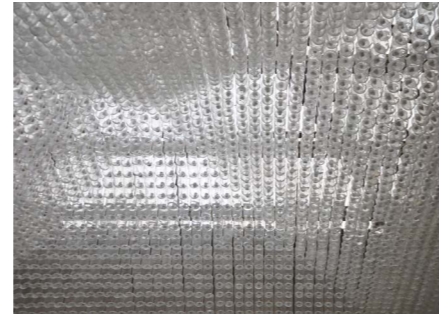
...jsou potenciálem, protože zajímají mladé lidi

V Mostě existují skupiny mladých lidí, kteří se ve volném čase věnují „městským sportům“ jako je skateboarding nebo parkour. Město by mělo jejich aktivity podpořit a vytvořit podmínky pro „hlavní scény“ těchto sportů ve středu města.

„vetřelci a volavky“

...jsou potenciálem, protože jsou orientačními body

„Vetřelci a volavky“ je název projektu sochaře Pavla Karouse, mapujícího umění ve veřejném prostoru 70. a 80. let 20. století. V Mostě se nachází nespočet soch, reliéfů a dalších artefaktů z tohoto období, některé z nich však přes svou vysokou kvalitu zůstávají opomíjeny a chátrají. Sochy se po rekonstrukci a při správném umístění ve veřejném prostoru mohou stát identifikačními objekty jednotlivých míst.

NÁVRH

koncept

1 TŘÍDĚNÍ MONUMENTŮ

Ze stávajících monumentálních staveb zachovávám ikonické budovy s budoucím potenciálem a nejvyšší architektonickou kvalitou, ostatní odstraňuji.

3 PARK JAKO HODNOTA

Střed města je vizuálně propojen s centrálním městským parkem. Jasně definované solitéry jsou dominantami parků a orientačními a identifikačními body celého města.

5 PŘEKONÁNÍ BARIÉR

Důležitou roli v oblasti hraje stoupání terénu, byť mírné a postupné. Zlomy využívám k zapuštění parkovišť, schodiště jsou zajímavými prvky veřejného prostoru. Vždy je však také zajištěna bezbariérová alternativa.

2 OTEVŘENÁ SEVŘENOST

Bezbřehost prostoru ponechávám parkům, hlavní městskou třídu ohraničuji domy a stromořadími, náměstí je parafrází historických center. Nezbytností je však zachování průhledů a průchodů.

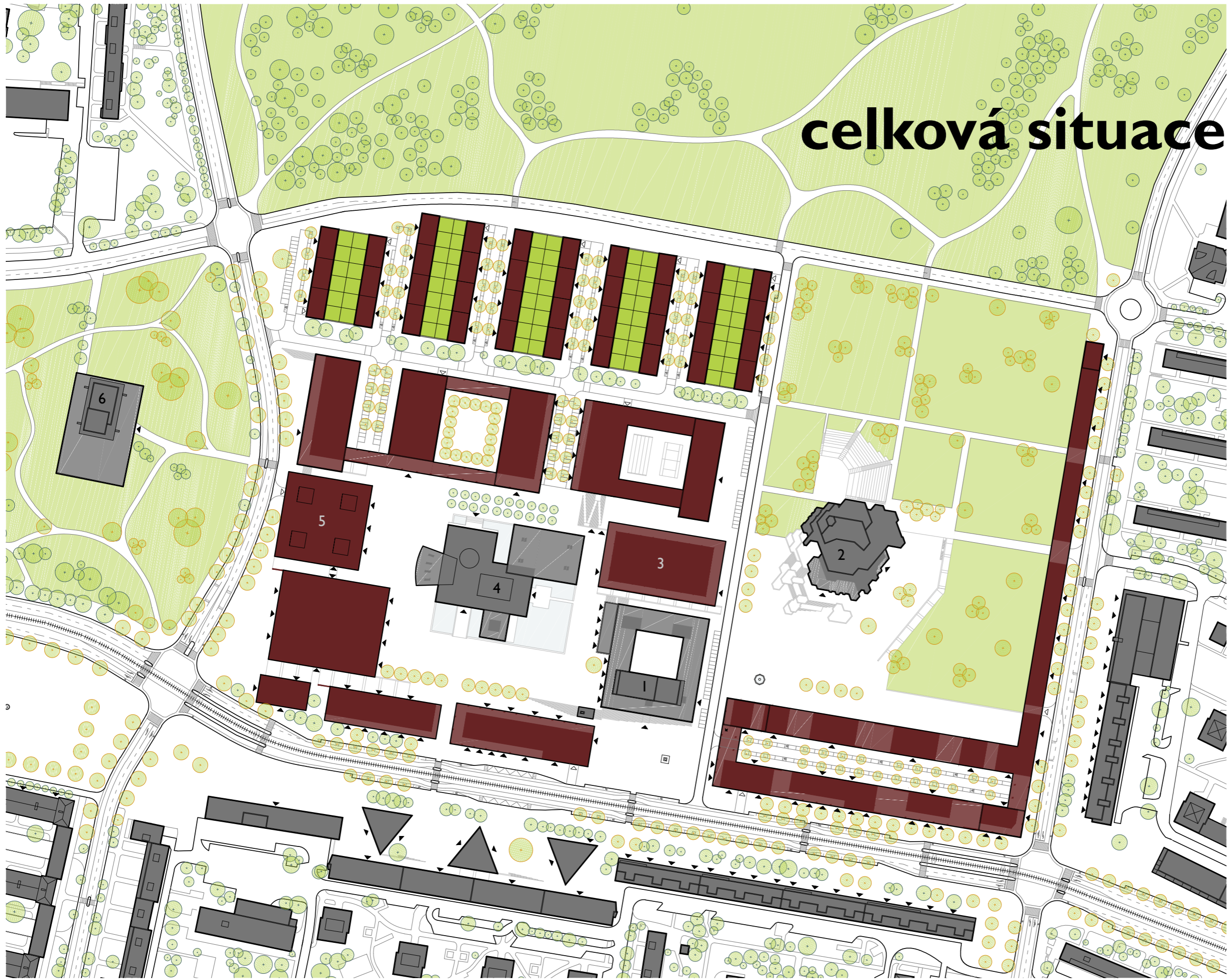
4 CENTRUM OBÝVANÉ

Nově přidaná urbánní struktura umožňuje provoz obchodního parteru a bydlení ve vyšších paterech. Nutným předpokladem obytnosti je kvalita a přívětivost veřejných prostranství.

6 MOŽNOSTI POHYBU

Zklidněním městské třídy v centrální oblasti uvolňuji prostor pro cyklopruhu a měním uspořádání parkovacích míst. Reviduji síť zastávek MHD, aby přestupy byly blízko u sebe a nevyžadovaly přecházení více silnic.

celková situace

LEGENDA

VÝZNAMNÁ BUDOVA

- 1 MAGISTRÁT
- 2 DIVADLO
- 3 GALERIE
- 4 KULURNÍ DŮM
- 5 TRŽNICE
- 6 VĚŽ SHD

BUDOVY STÁVAJÍCÍ

PRŮCHOZÍ PARTER

BUDOVY NOVÉ

PRŮCHOZÍ PARTER

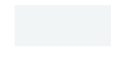
PARK

ZAHRADA

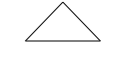
VODNÍ PLOCHA

VSTUP

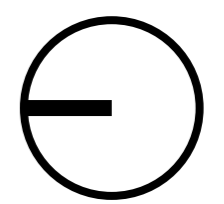
VJEZD

STROMY STÁVAJÍCÍ

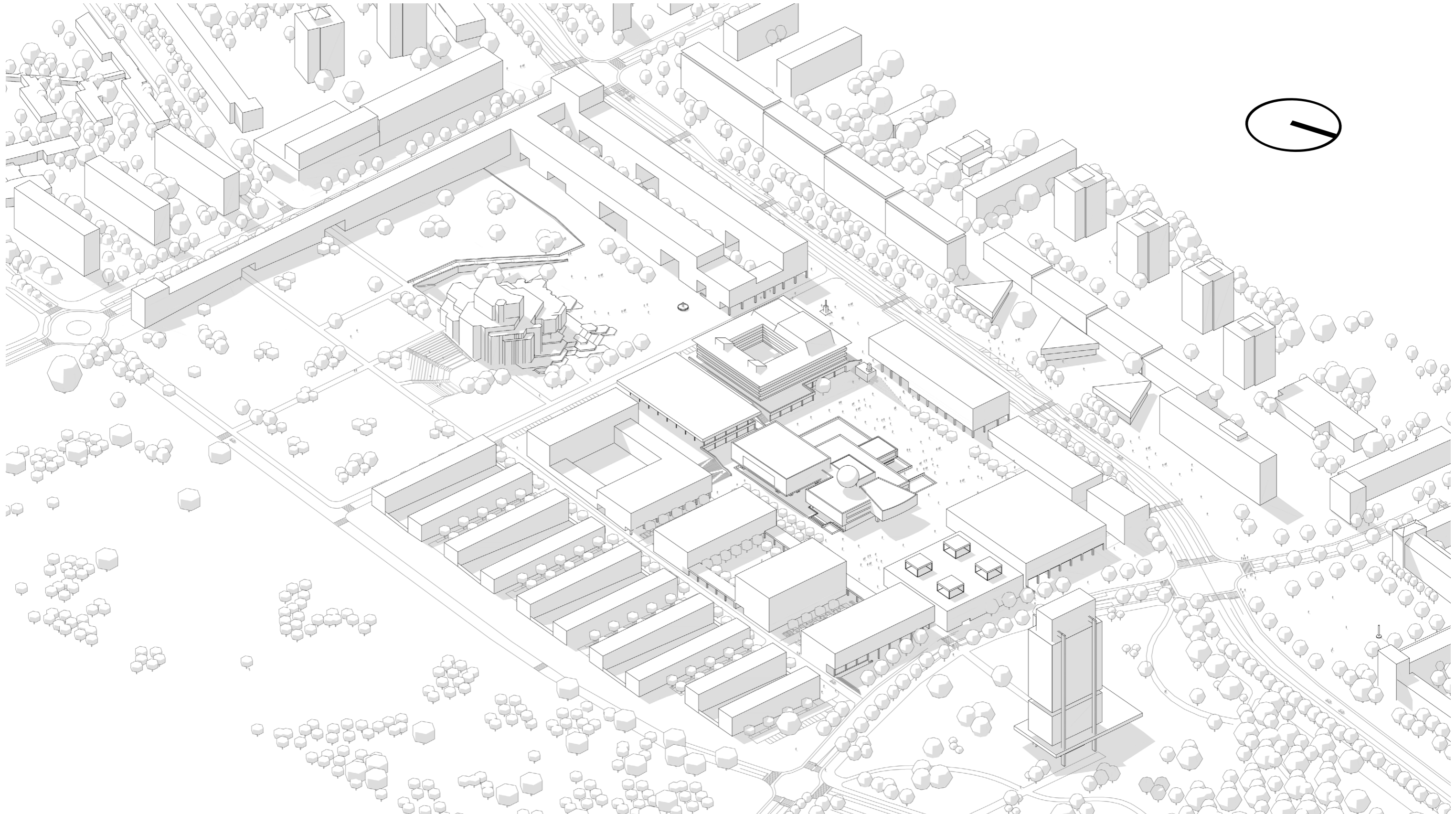

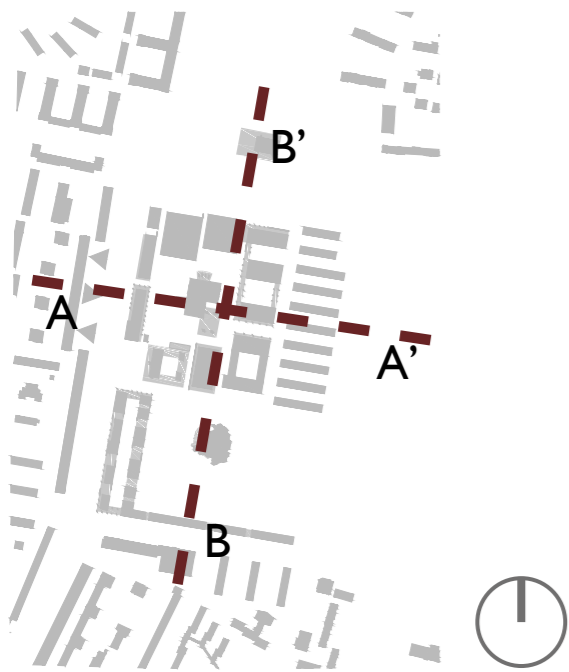
STROMY NOVÉ

M 1:2500

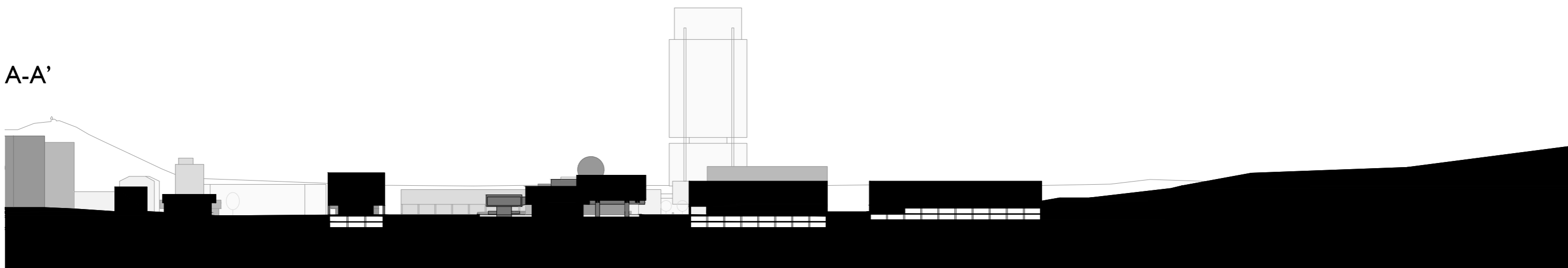
axonometrie

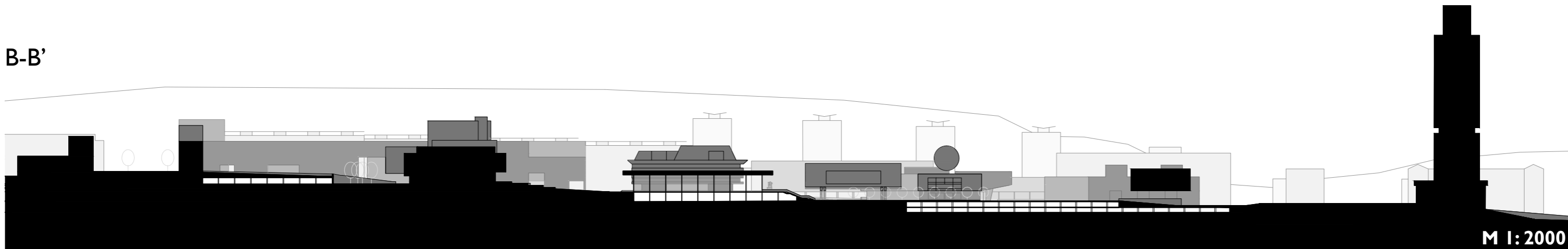

řezy

A-A'

B-B'

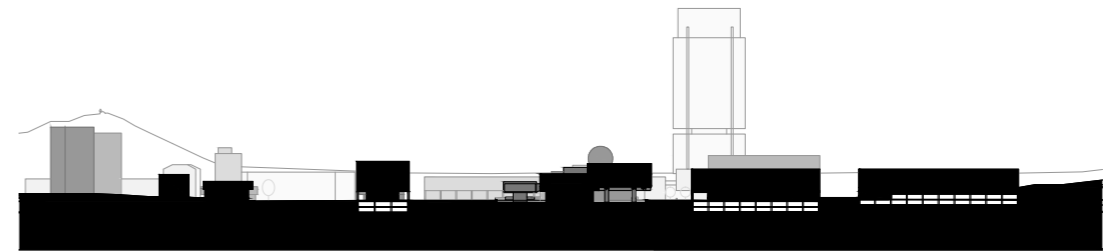
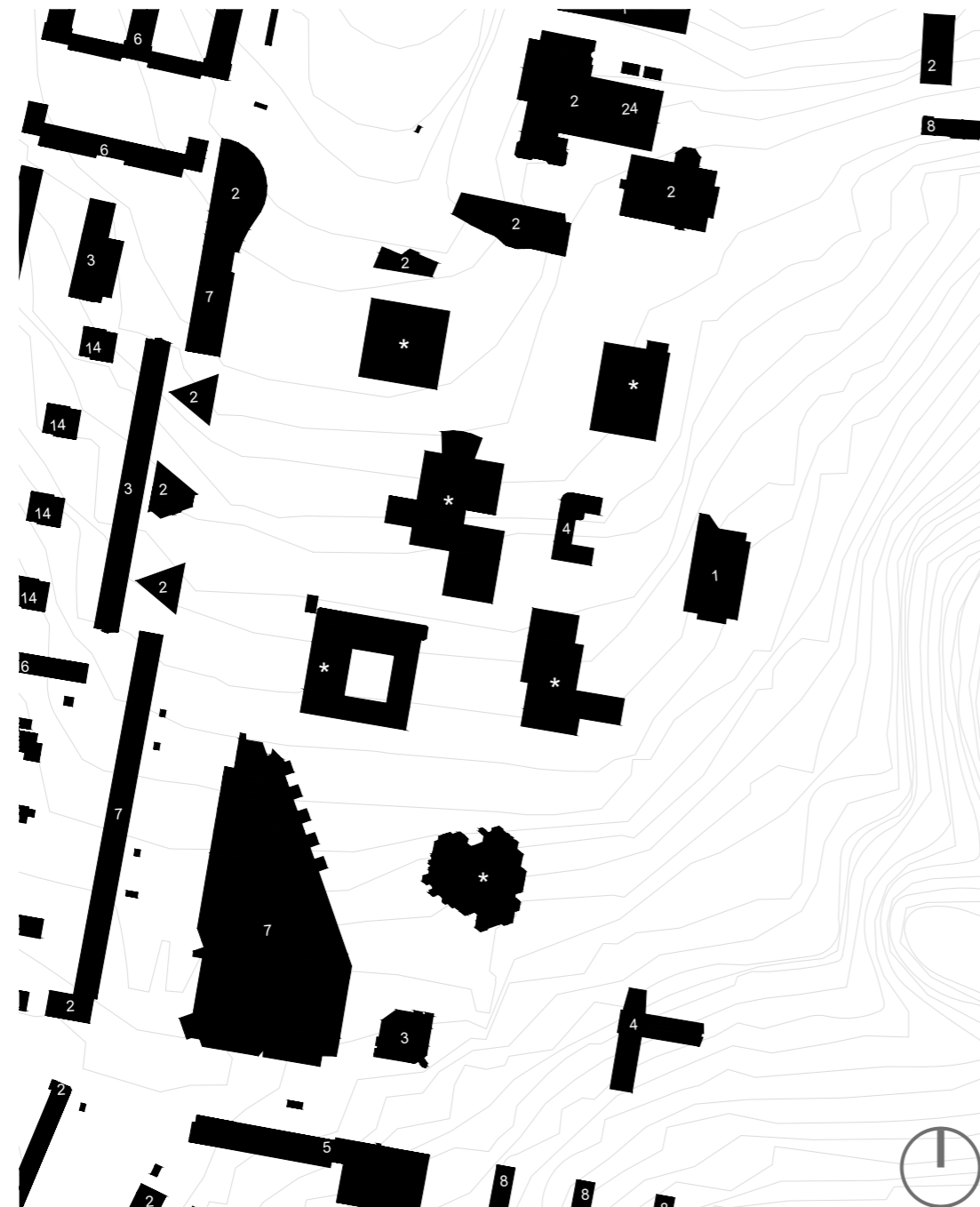

M 1:2000

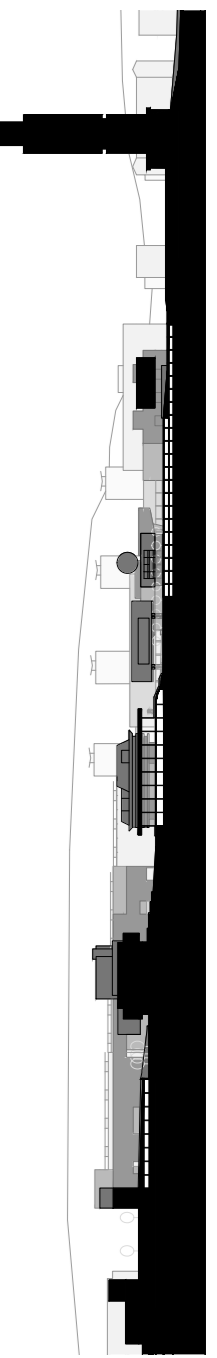
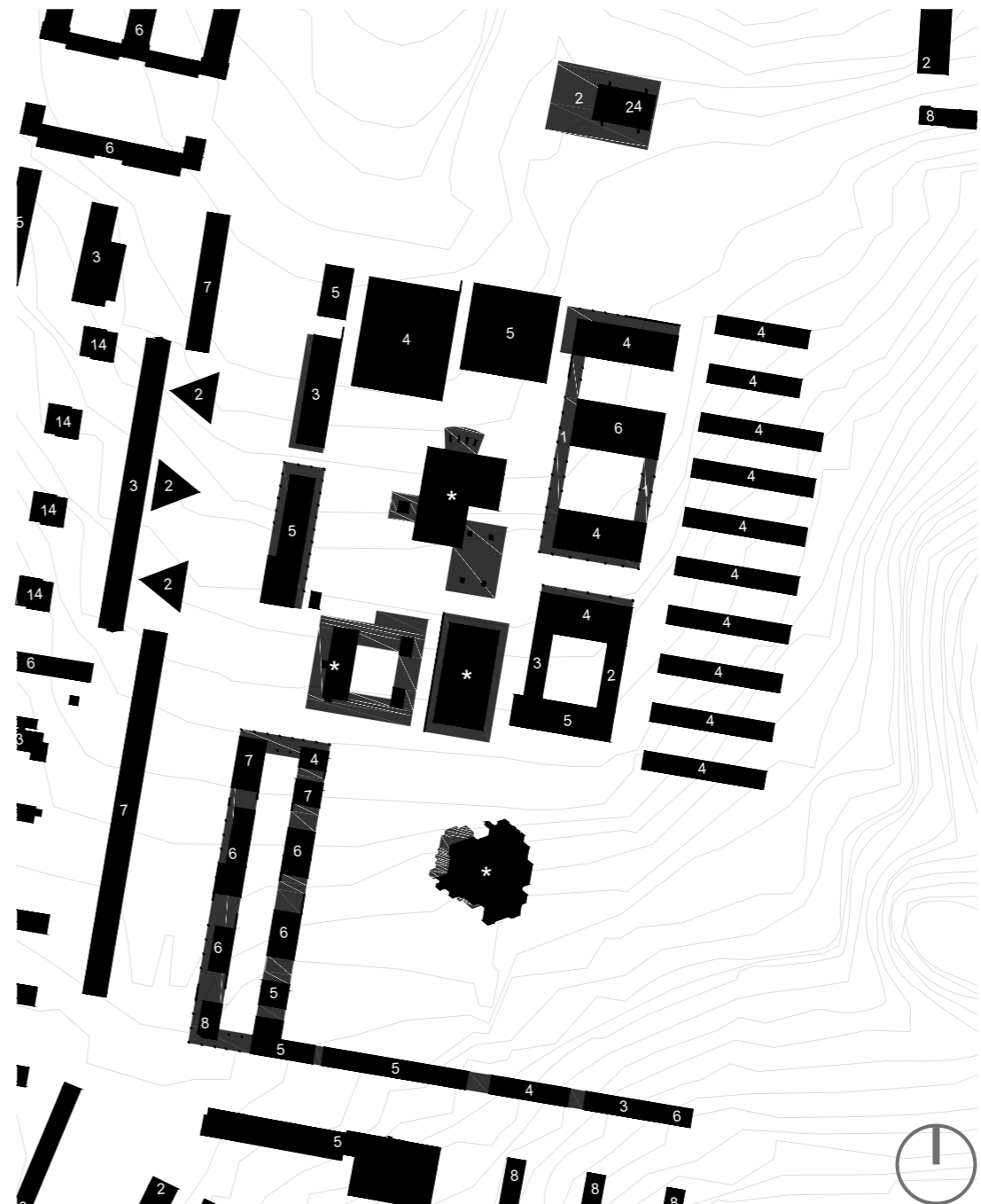
srovnání: struktura zástavby

Navrhuji strukturu zástavby, která respektuje terénní rozdíl na území Mosteckého centra. Vymezují zahuštěný střed města a parky s jednotlivými dominantami. Z centrálního sektoru ponechávám pouze ikonické budovy

s budoucím potenciálem. Zvyšuji pěší přístupnost území (Podloubí je v situaci vyznačeno šedě). Zachovávám a ohraničuji průhledy na důležité městské a krajinné dominanty.

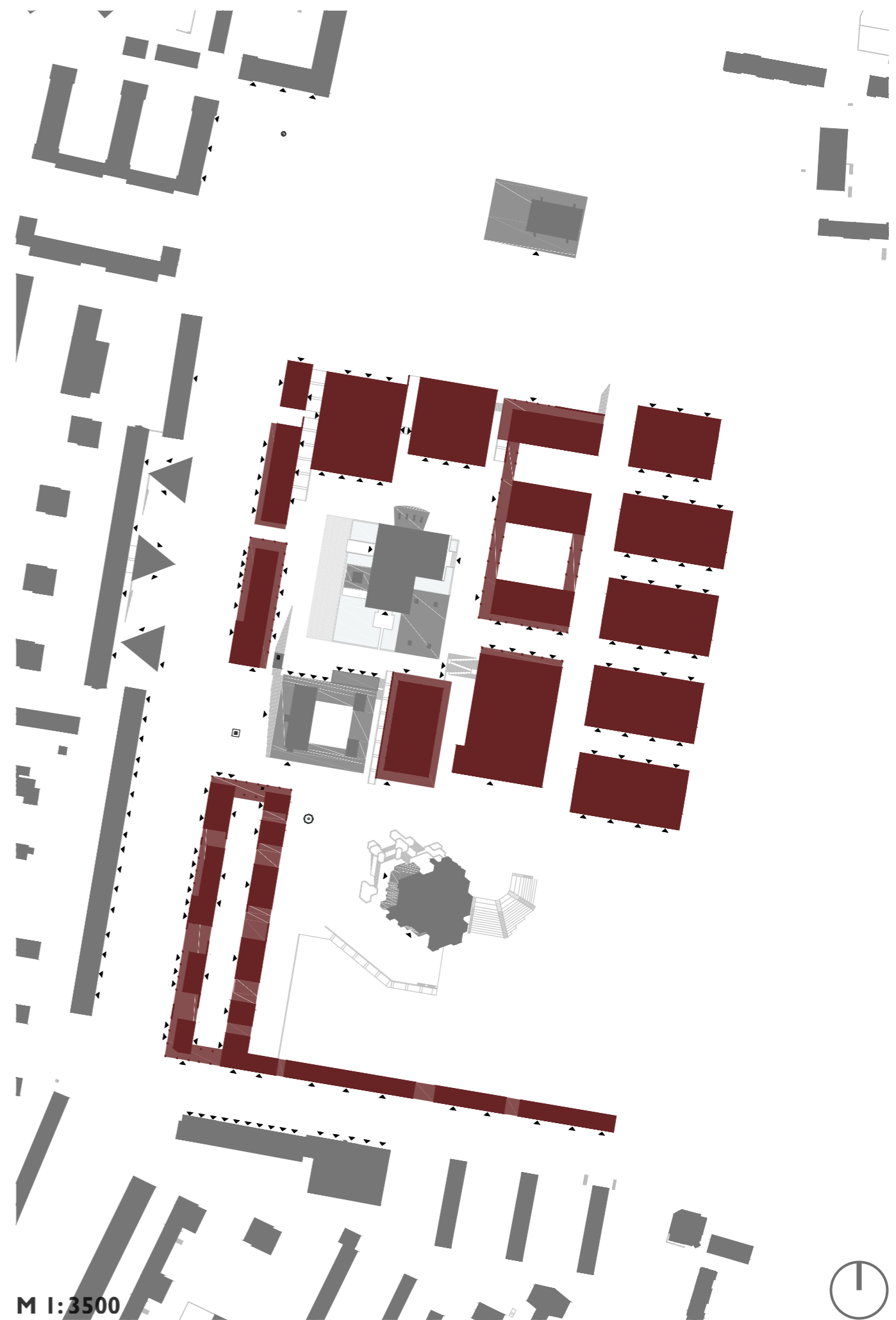

M 1:3500

veřejná prostranství

Zvyšují podíl soukromých prostranství. Terénní zlomy propojují schodišti a bezbariérovými rampami. Vytvářím veřejná prostranství různých charakterů - park, náměstí, rušná městská třída, tiché atrium, důstojný předprostor radnice.

M 1:3500

zeleň

Jasně vymezují parky a zpevněné plochy. Ulice ohraničují stromořadími, v parcích mají stromy volnější rastr. Divadelní park je opticky propojen s centrálním městským parkem Šibeníkem.

LEGENDA

- STROMY STÁVAJÍCÍ
- STROMY NOVÉ
- PARK
- SOUKROMÁ ZAHRADA

srovnání: pohyb

LEGENDA

ZASTÁVKY

- MHD BUS
- DÁLKOVÝ BUS
- MHD TRAMVAJ
- TRAM+BUS

P PODZEMNÍ PARKOVÁNÍ

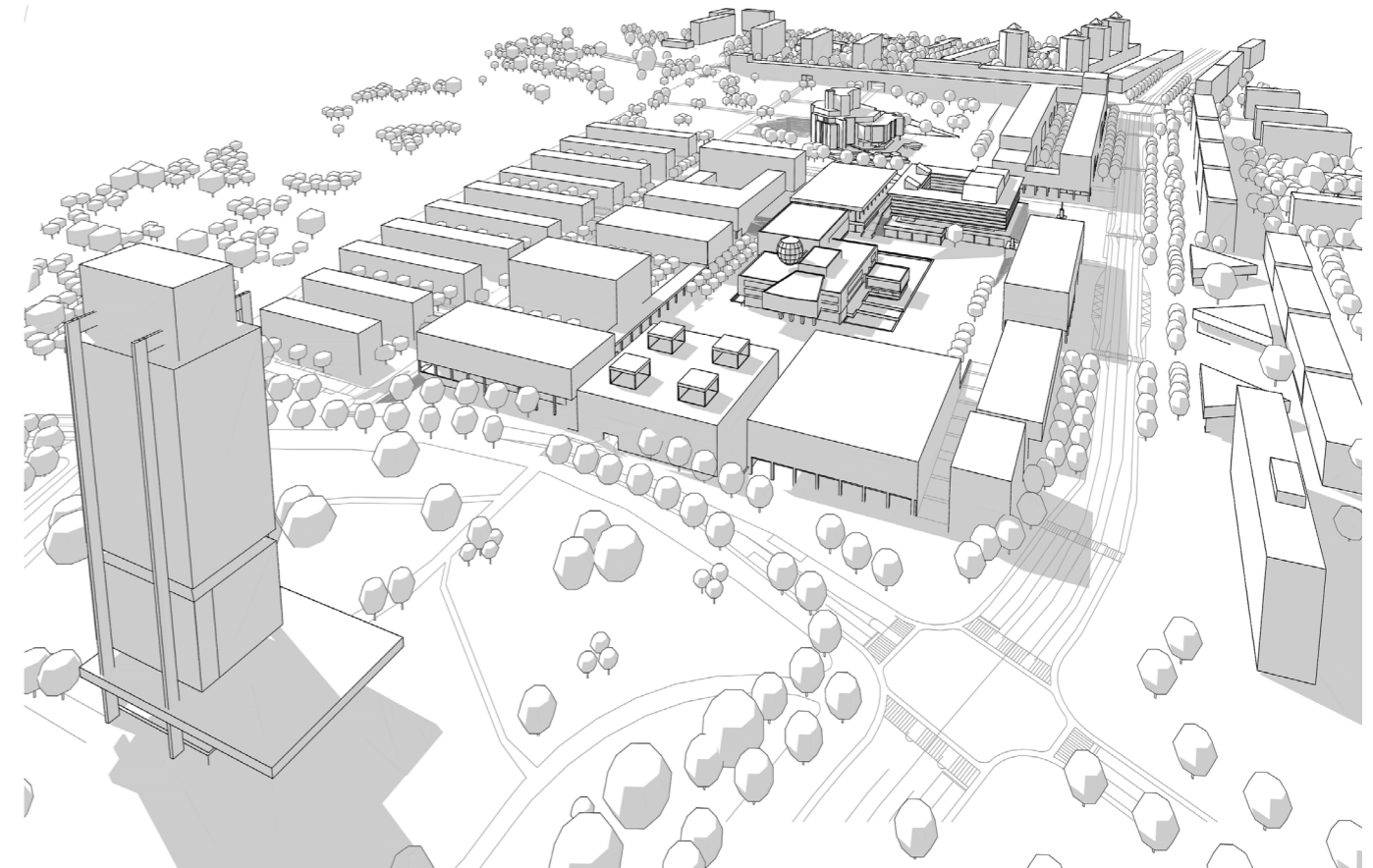
ZCELA BEZBARIÉROVÁ CESTA

Sjednocuji zastávky MHD a zjednodušuji tak přestupy pro cestující. Ubírám množství dopravní plochy. Povrchová parkoviště nahrazuji podzemními, k čemuž využívám terénních zlomů.

M 1: 3500

srovnání: celková perspektiva

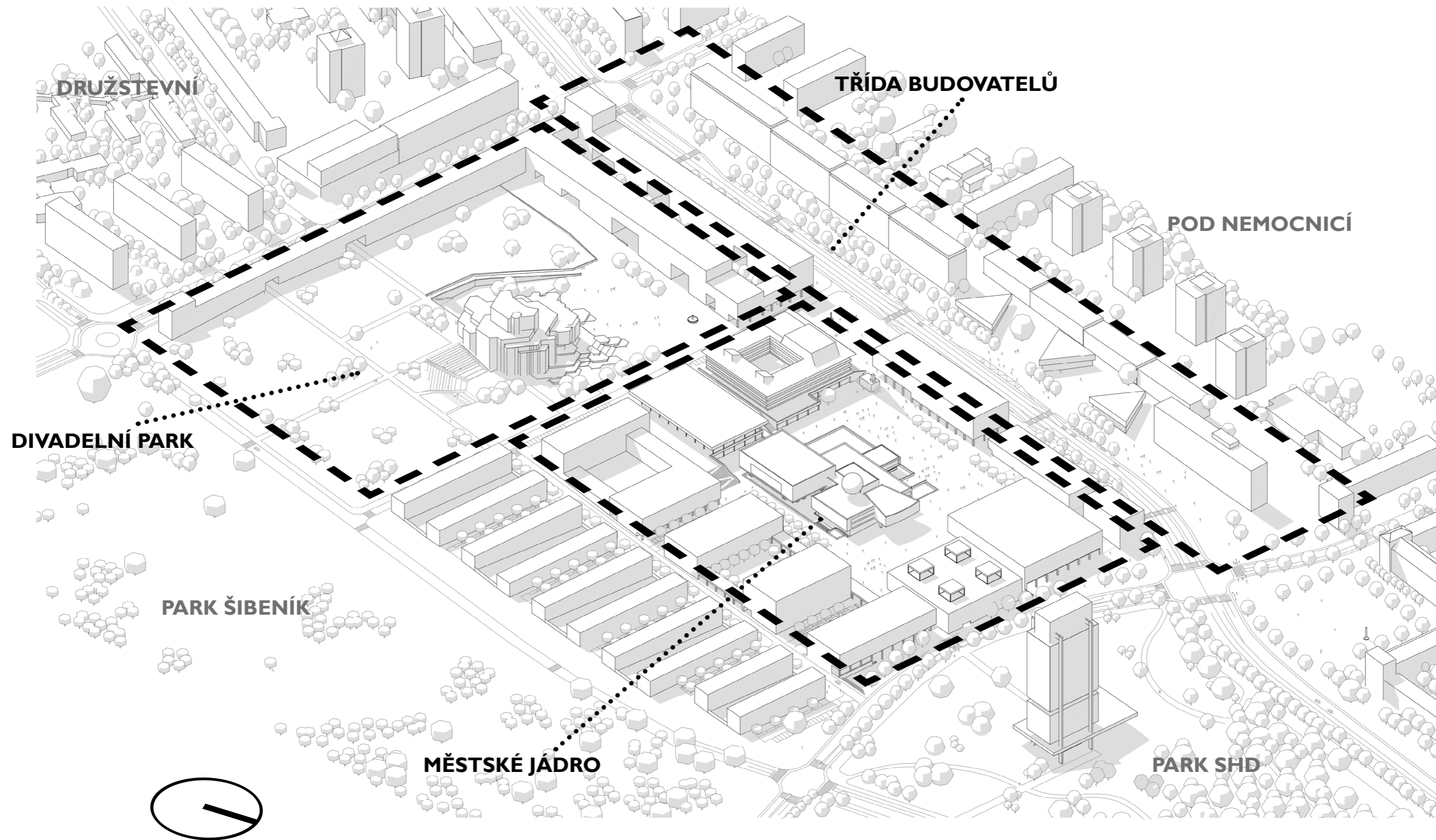

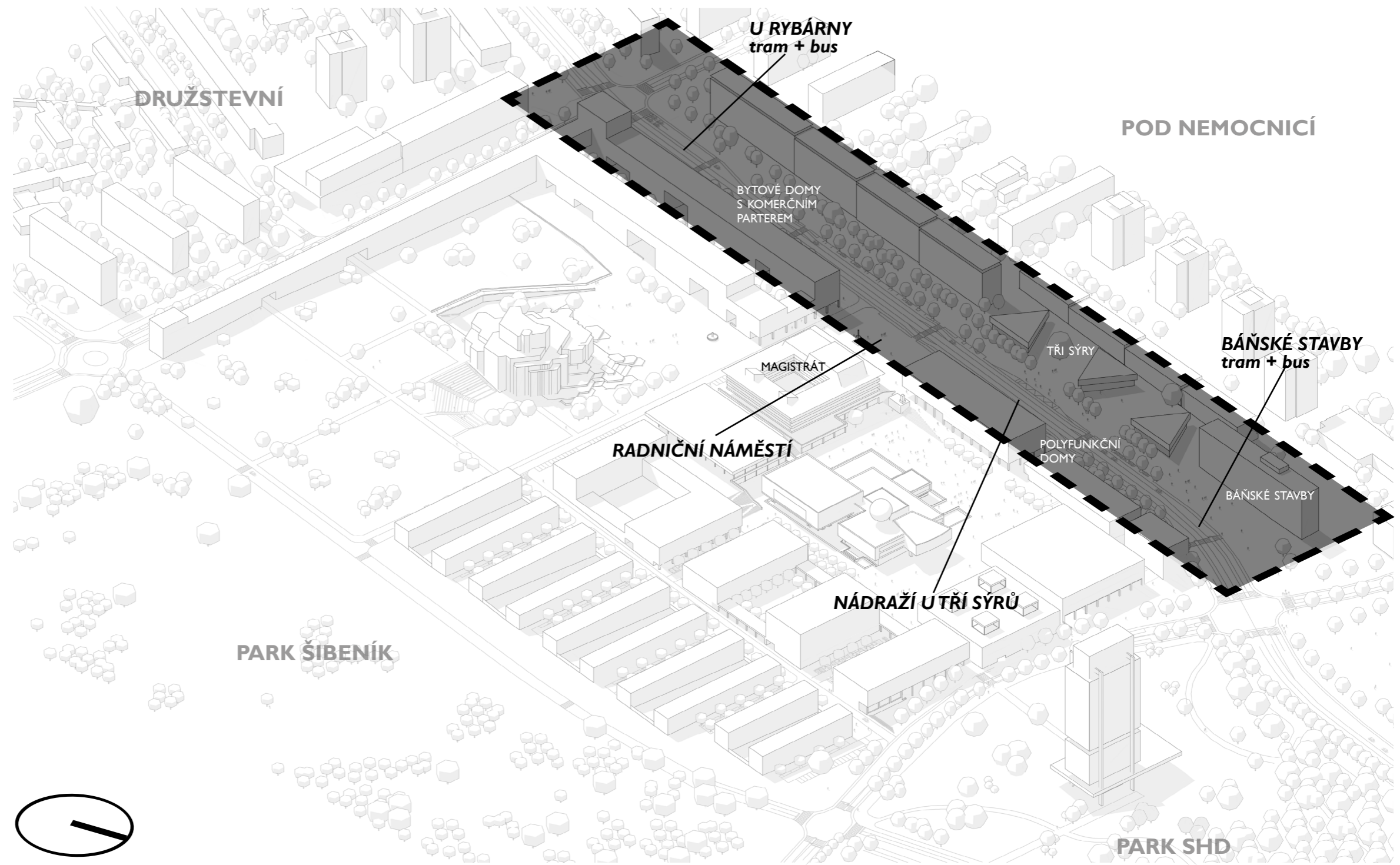
vazby na město

Omezují provoz na Třídě Budovatelů v centrální části ze dvou pruhů v každém směru na jeden. Doprava může být vedena paralelními ulicemi v městském rastru. Přidávám síť cyklostezek.

místa

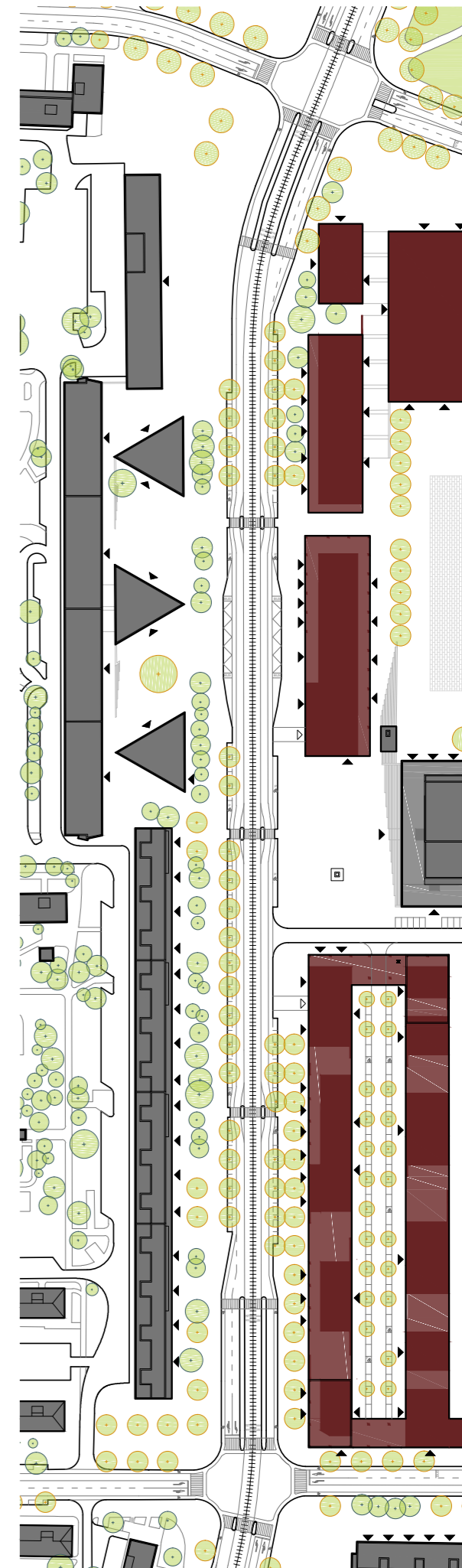

Třída Budovatelů

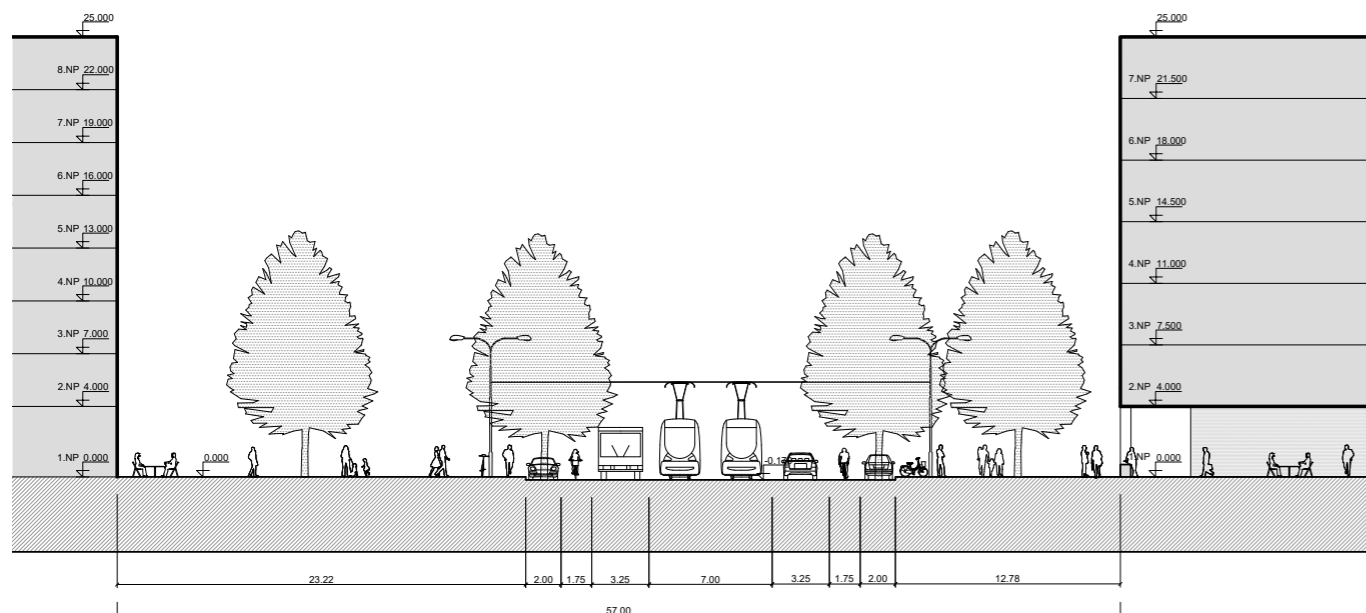

Třída Budovatelů

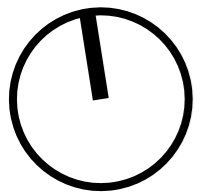
Třída, která je stěžejní osou města má v centru ryze městský charakter. Je lemována stromořadími, která ustupují v místech rozšíření silnice či před významnými budovami (Radniční náměstí). Snižují počet z původních čtyř automobilových pruhů na dva, čímž vzniká více prostoru pro stromořadí, cyklostezky, širší chodníky a zahrádky restaurací. Pro příležitostné zaparkování slouží podélná parkovací stání. Pro dálkové autobusy vymezují prostor naproti budovám tzv. Tři sýrů, budov, které v řeči Mostečanů dostaly tento název. Na protější straně ulice je možno při čekání pobýt v kavárně či jen pod střechou podlouhí. Po celé délce zhušťují koncentraci přechodů pro chodce.

M 1:2500

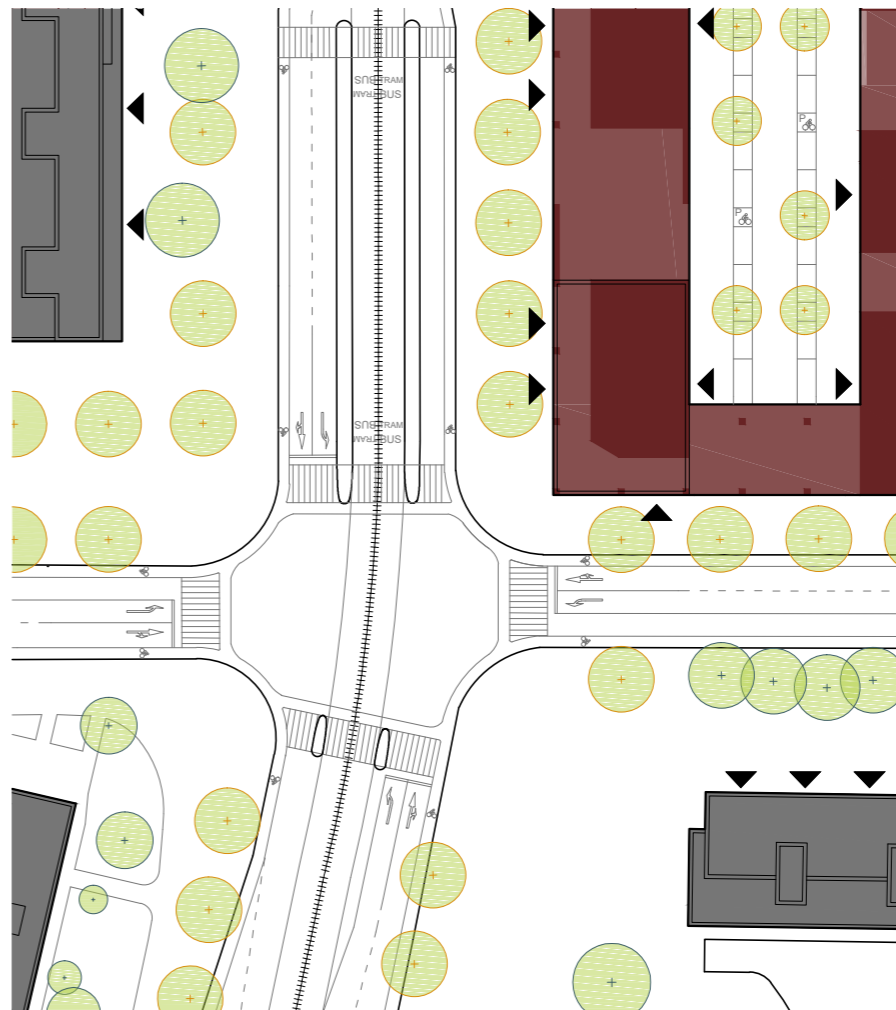
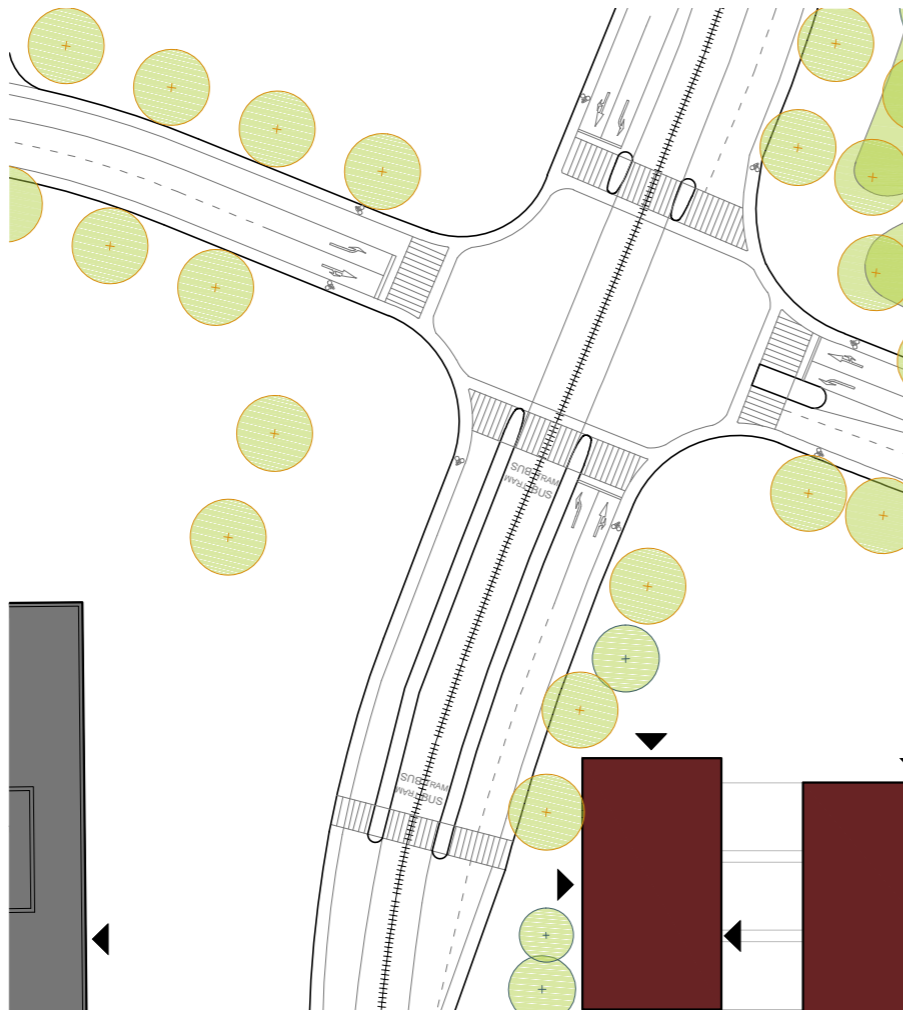

BUDOVATELŮ x J. PRŮCHY

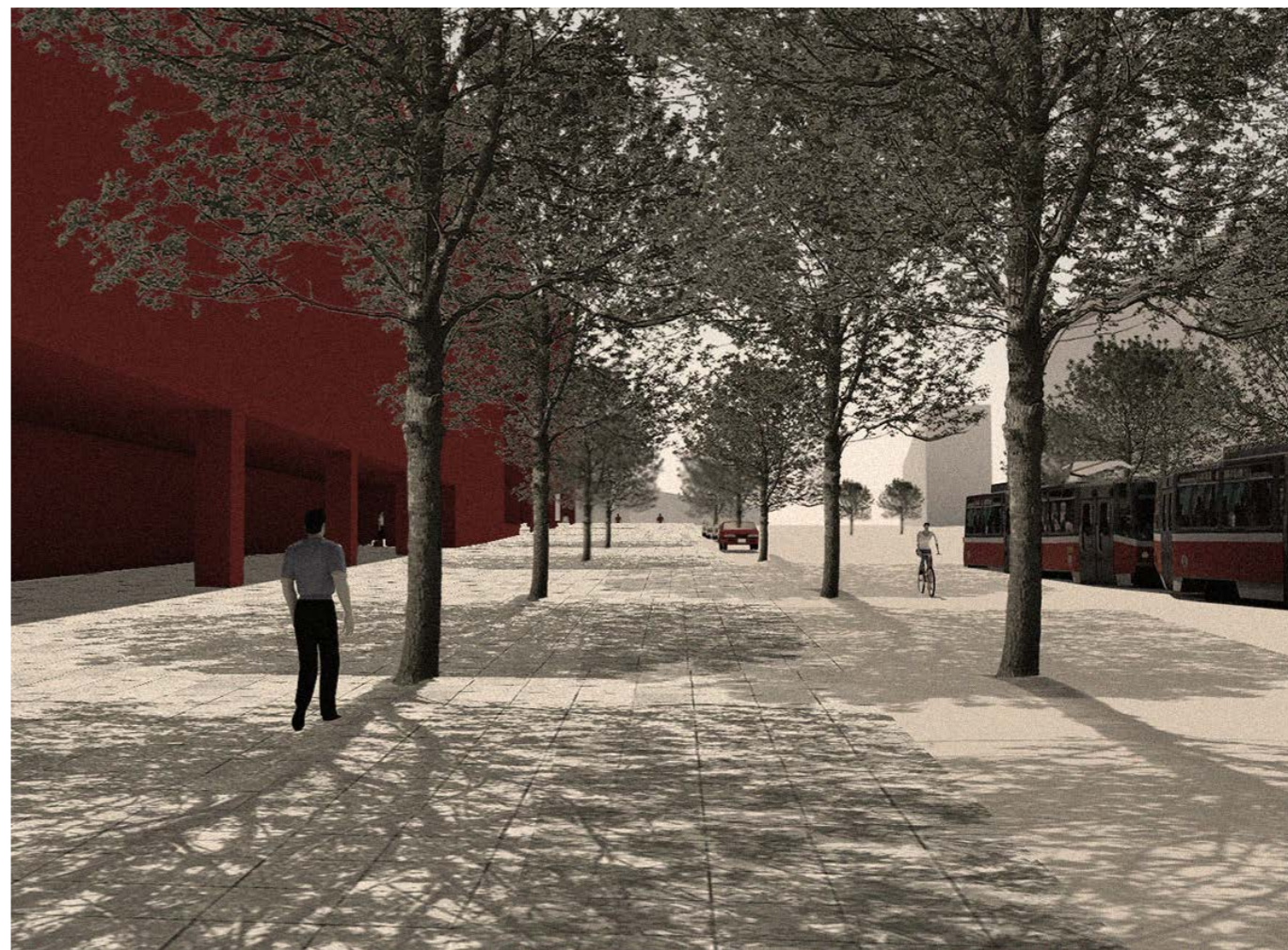

M 1:1000

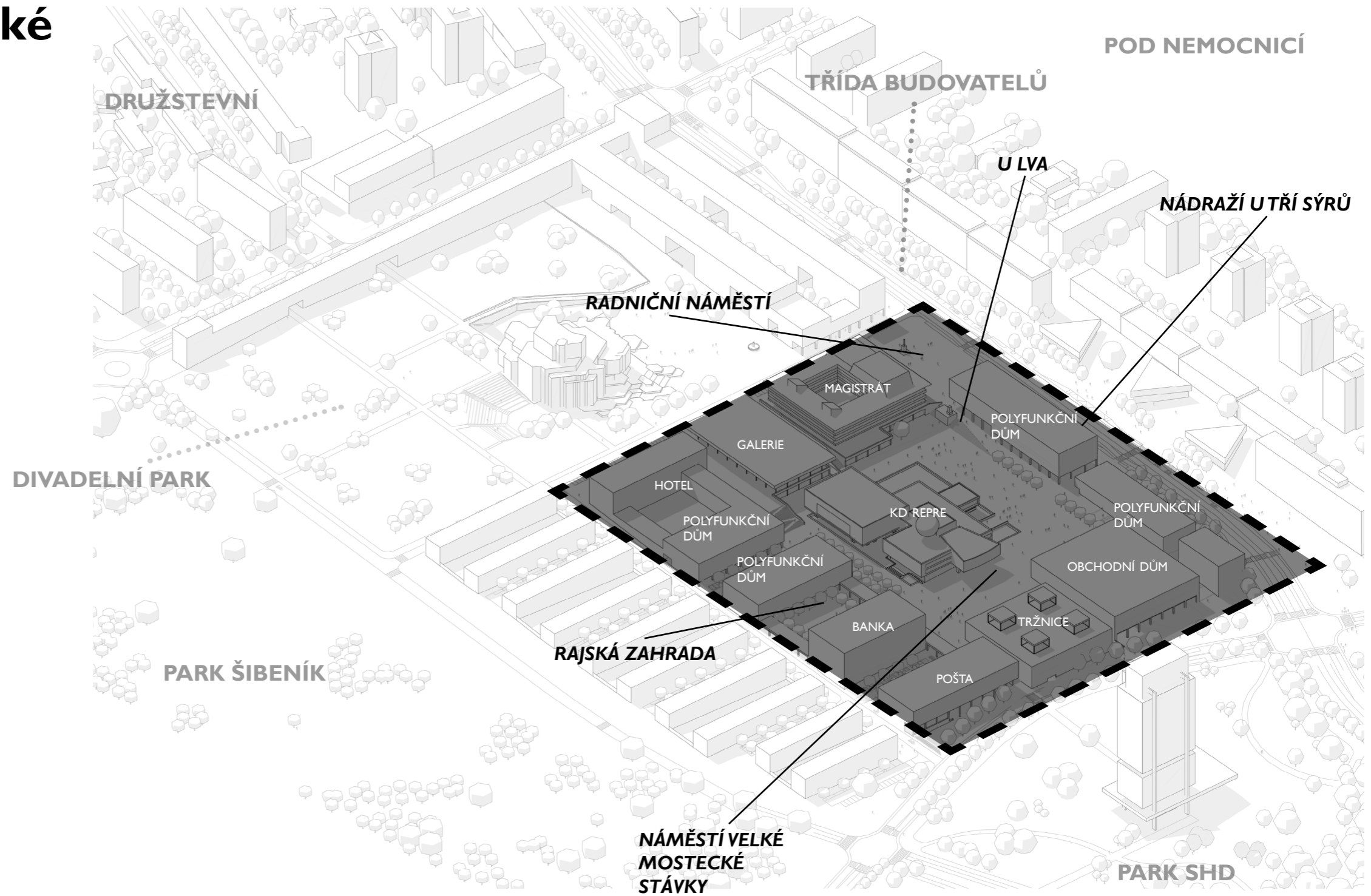
srovnání
křižovatek

BUDOVATELŮ x MOSKEVSKÁ

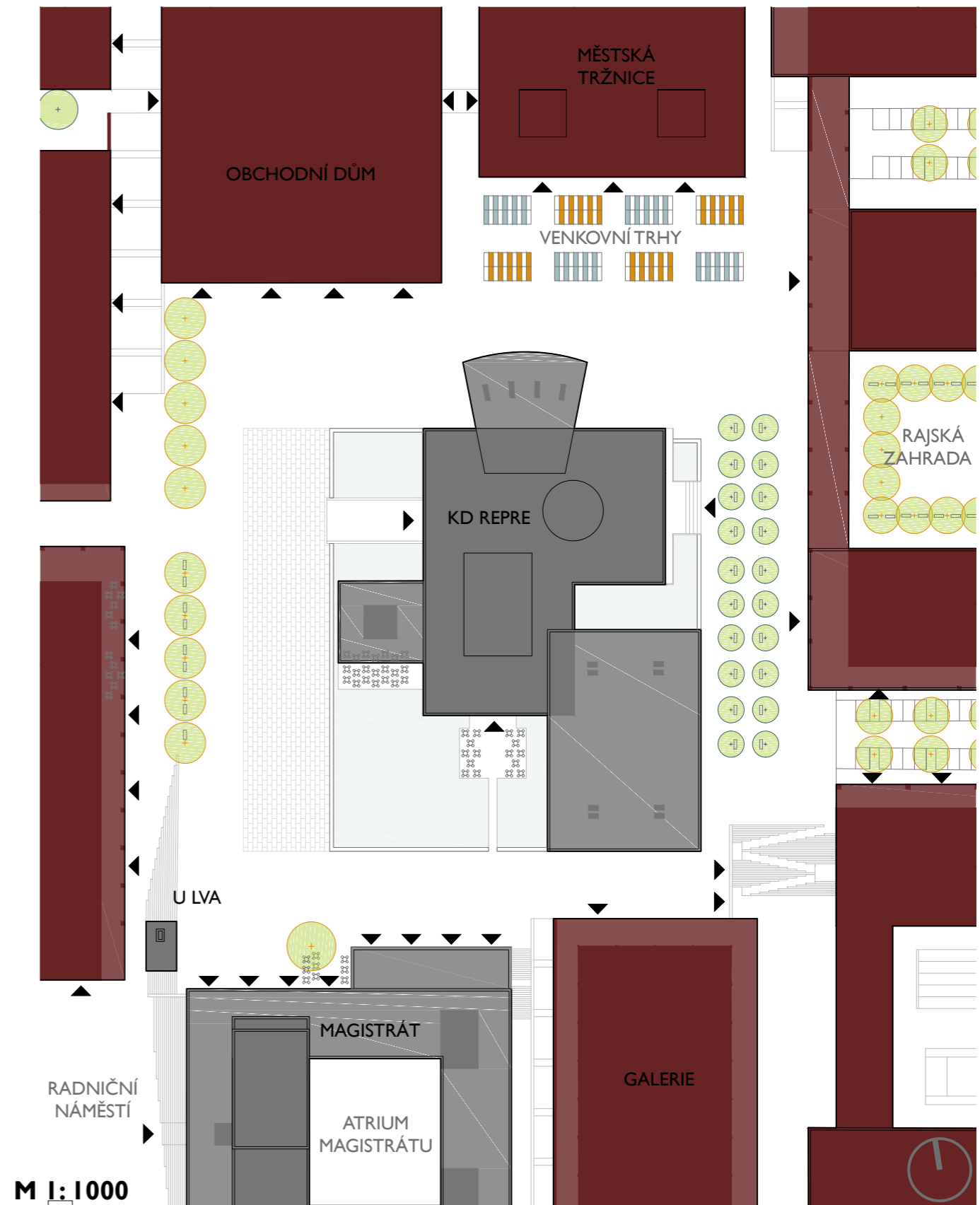
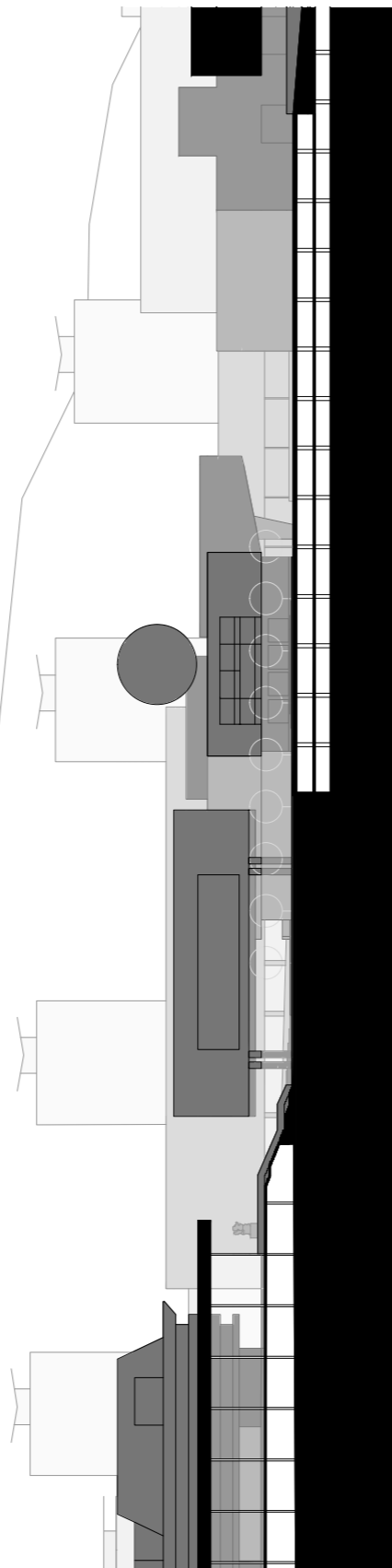
Náměstí Velké mostecké stávky

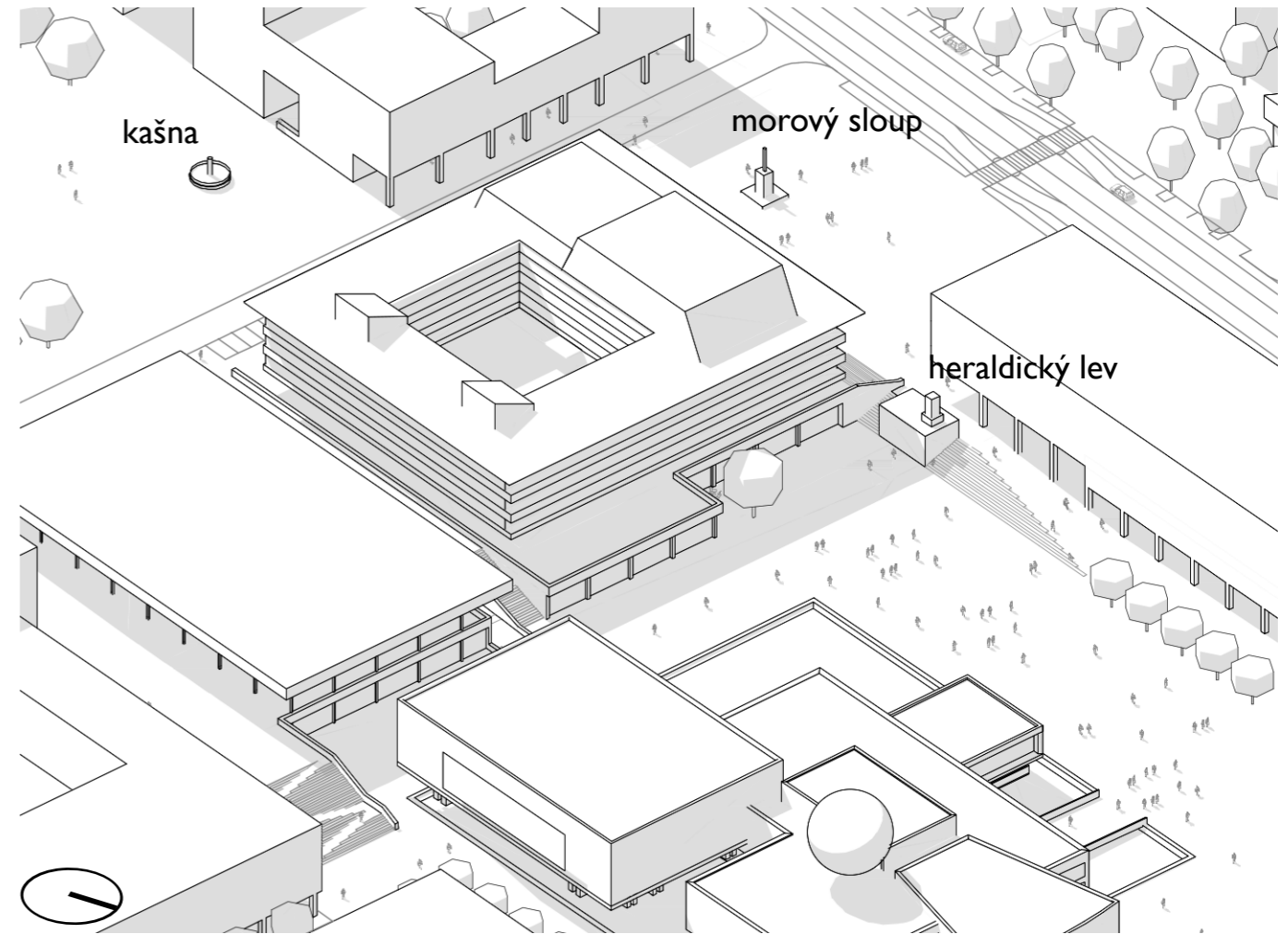
Náměstí Velké mostecké stávky

Náměstí je ústředním městským prostorem. Náměstí je hmotově těsně sevřeno. Uličky na něj vedoucí jsou pěšího charakteru, na západní straně k prostoru přiléhají dvě parkoviště pro dočasná stání. Ústředním prvkem náměstí je budova Repre. Navrhují novou budovu galerie, městské tržnice a obchodního domu. Členitost rozlehlého náměstí vymezuje jeho dílčí soukromější prostory.

Helena Kubínová, diplomová práce Centrum města Mostu, atelier Jiřího Klokočky a Jany Zdráhalové, FA ČVUT, LS 2017

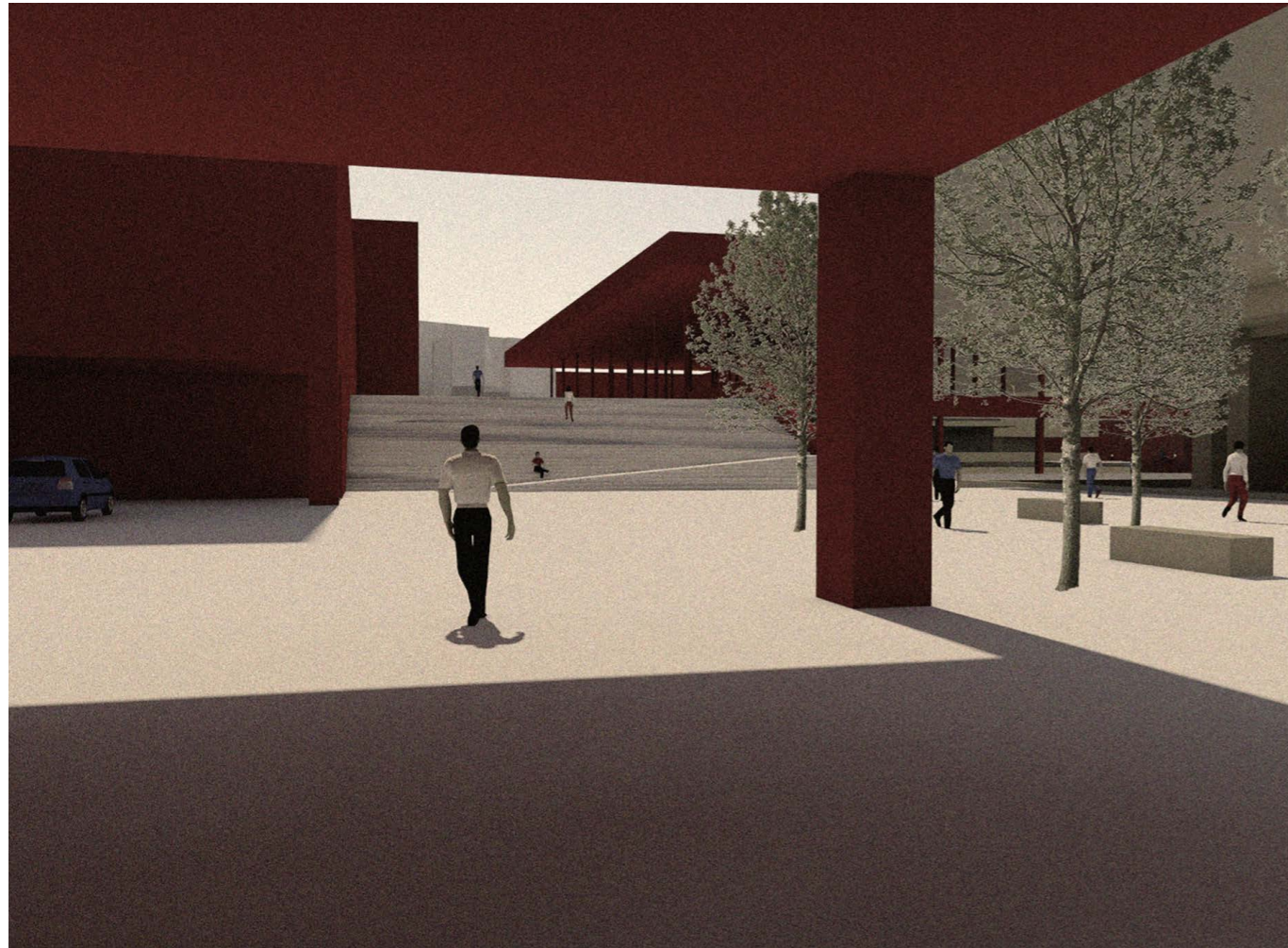
Helena Kubínová, diplomová práce Centrum města Mostu, atelier Jiřího Klokočky a Jany Zdráhalové, FA ČVUT, LS 2017

umělecká díla

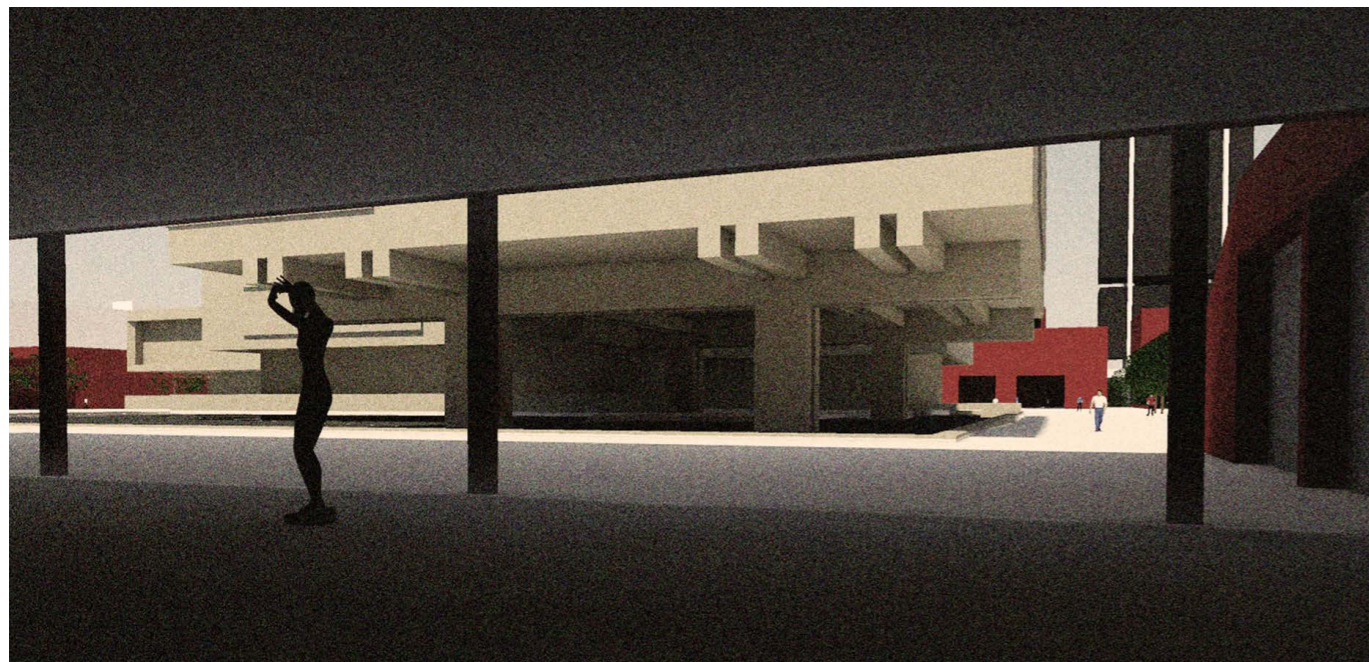
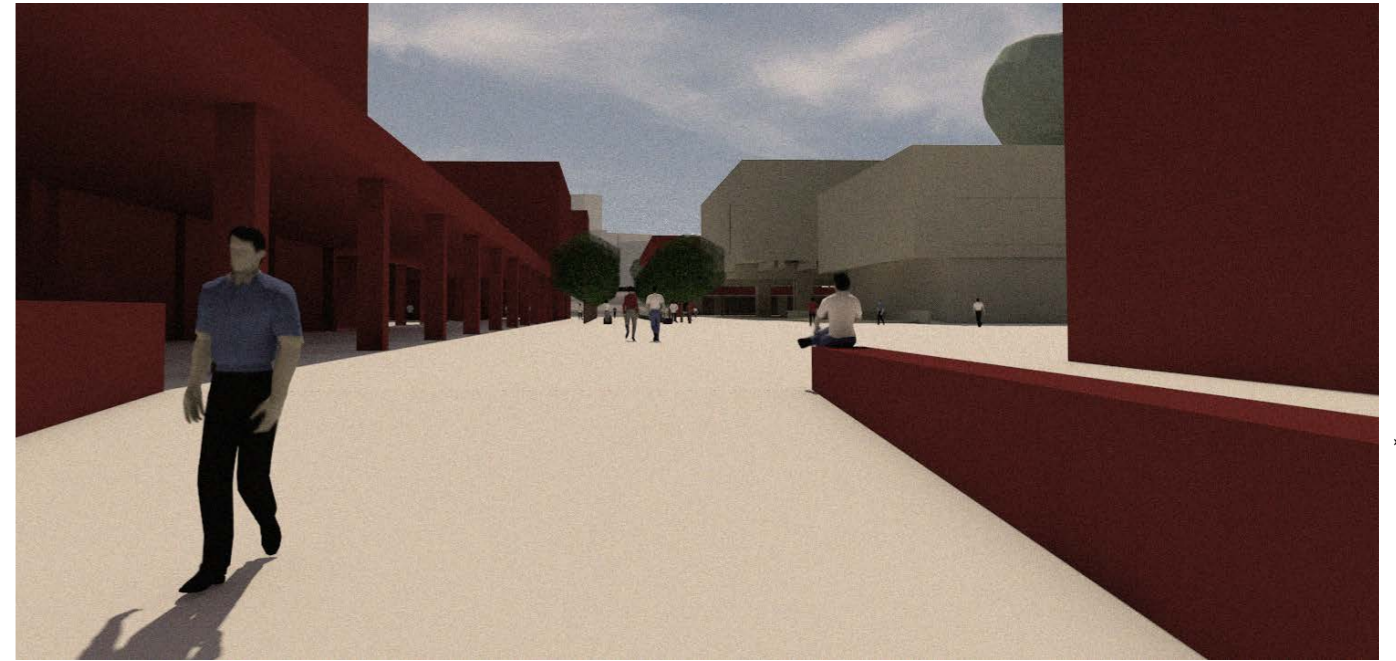
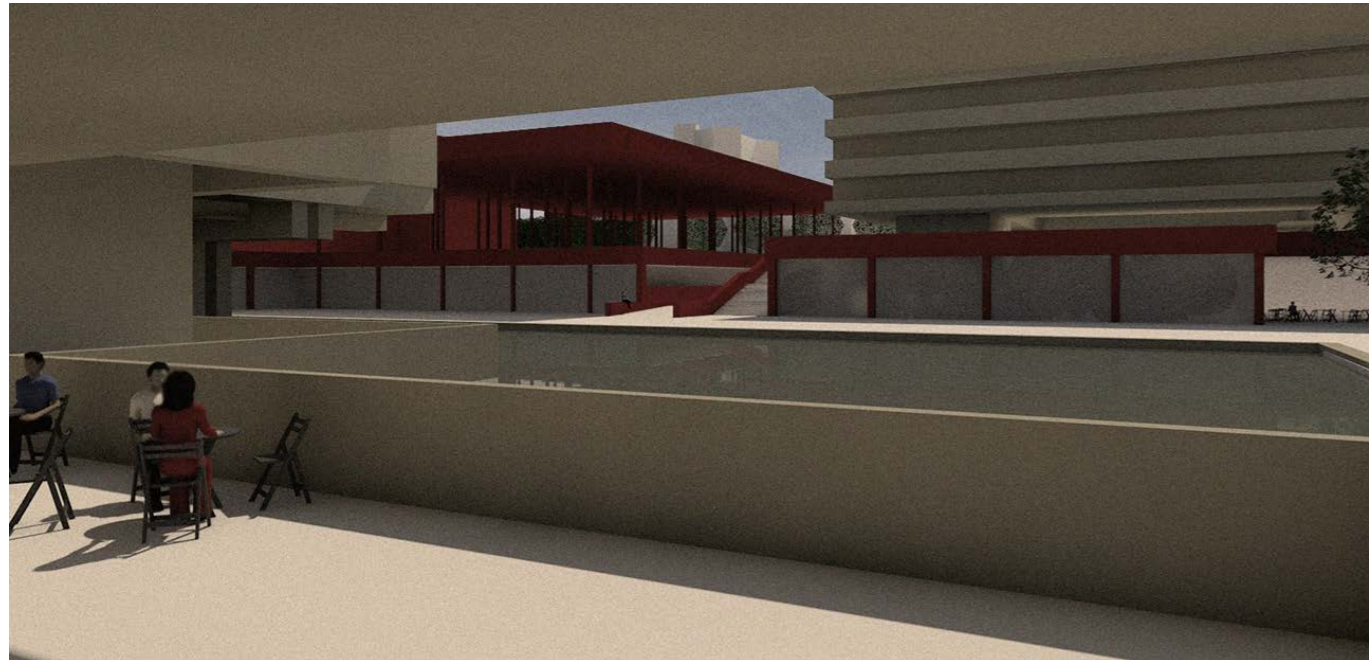
Čtyři a půl metru vysoká socha Lva před magistrátem od Stanislava Hanzřka je v dneřní době v podstatě neviditelná. Střed Mostu se měl kdysi stát galerií pod řirým nebem. Navrhujř navázat na tuto myřlenku a upravit okolí soch ři je přemřstřt tak, aby se staly orientačními body a lépe vynikla jejich umělecká hodnota.

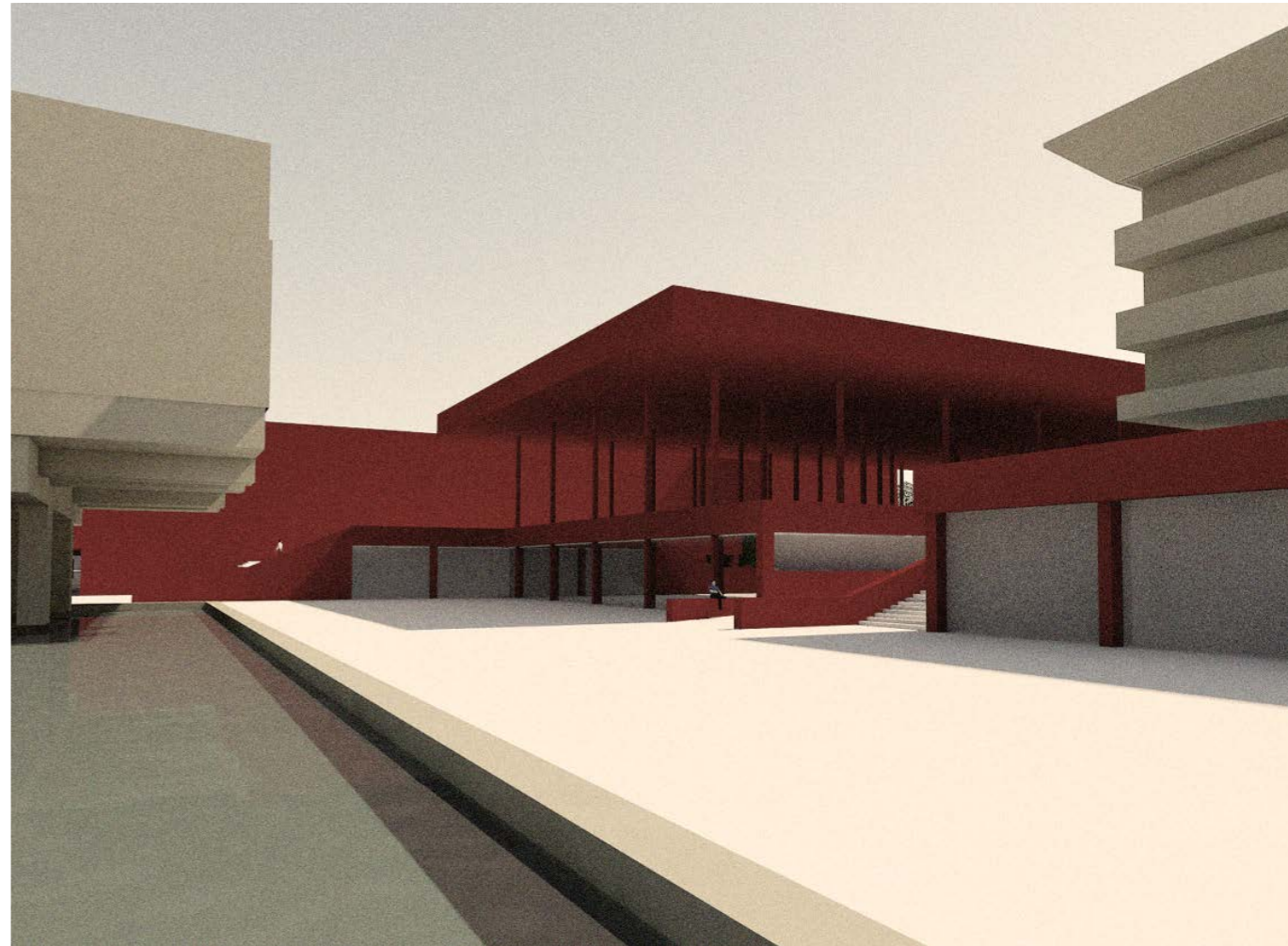
Helena Kubinová, diplomová práce Centrum města Mostu, atelier Jirřho Klokočky a Jany Zdráhalové, FA ČVUT, LS 2017

Helena Kubinová, diplomová práce Centrum města Mostu, atelier Jirřho Klokočky a Jany Zdráhalové, FA ČVUT, LS 2017

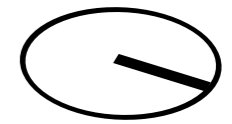
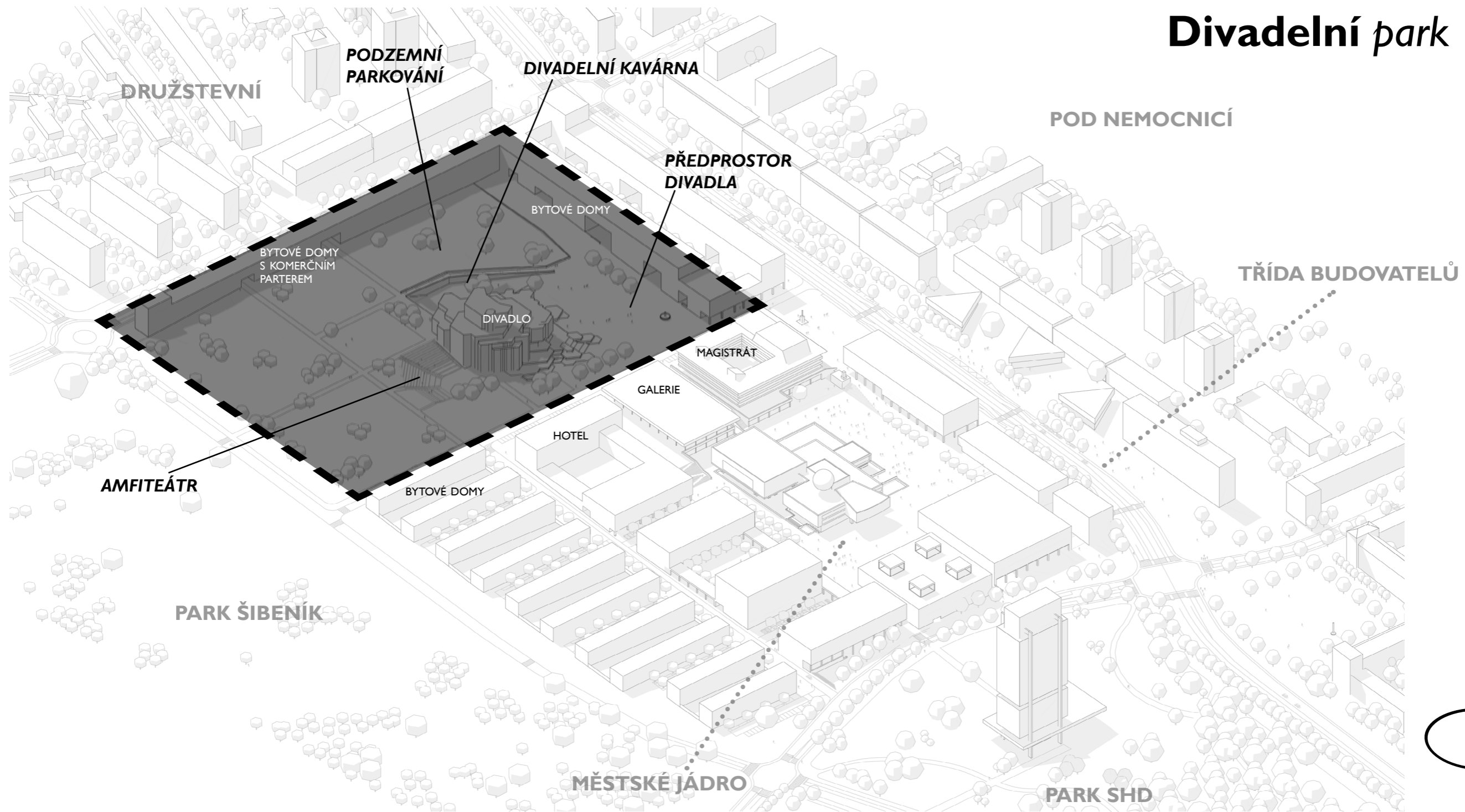

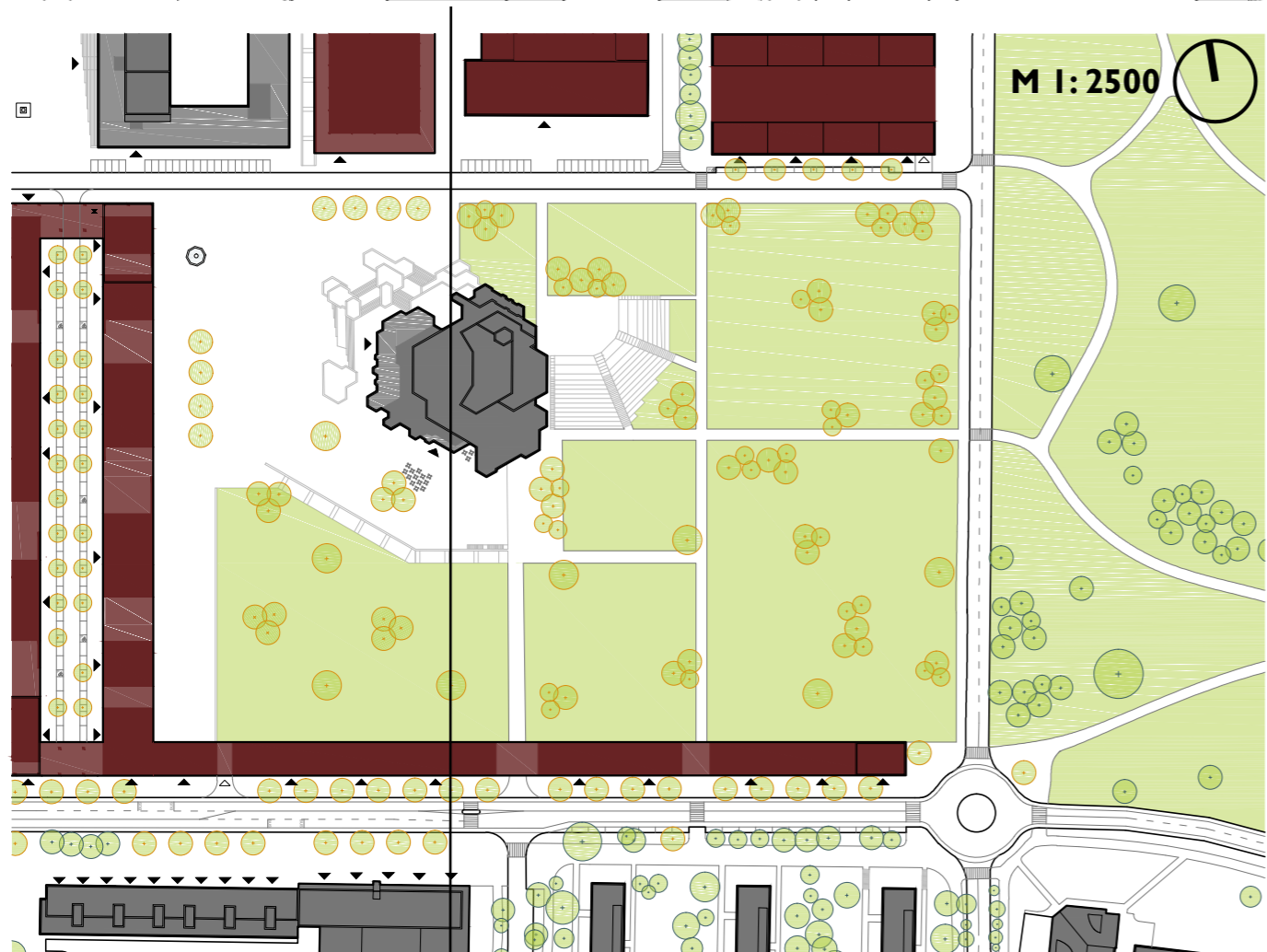
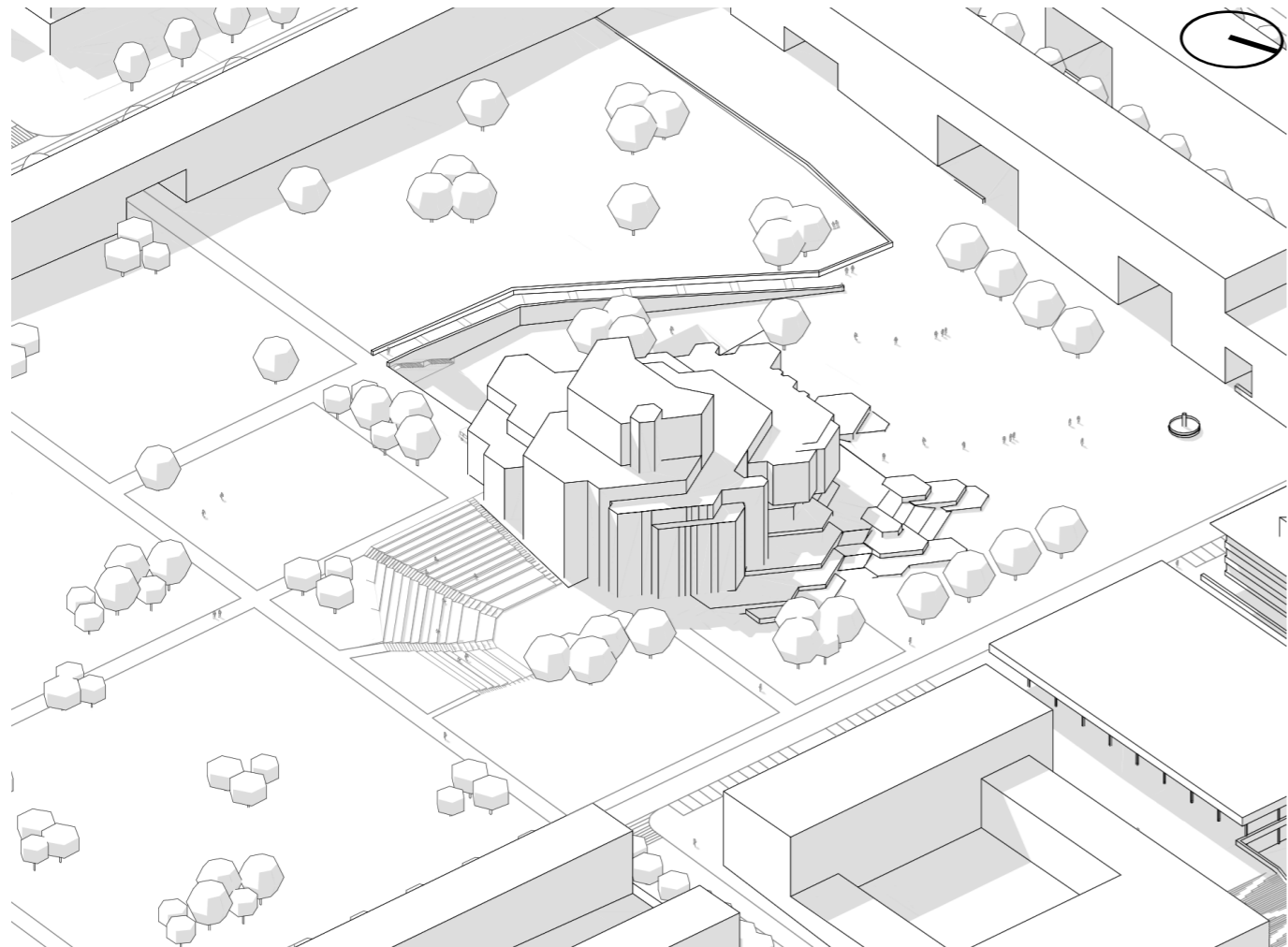
Helena Kubinová, diplomová práce Centrum města Mostu, atelier Jirího Klokočky a Jany Zdráhalové, FA ČVUT, LS 2017

Helena Kubinová, diplomová práce Centrum města Mostu, atelier Jirího Klokočky a Jany Zdráhalové, FA ČVUT, LS 2017

Divadelní park

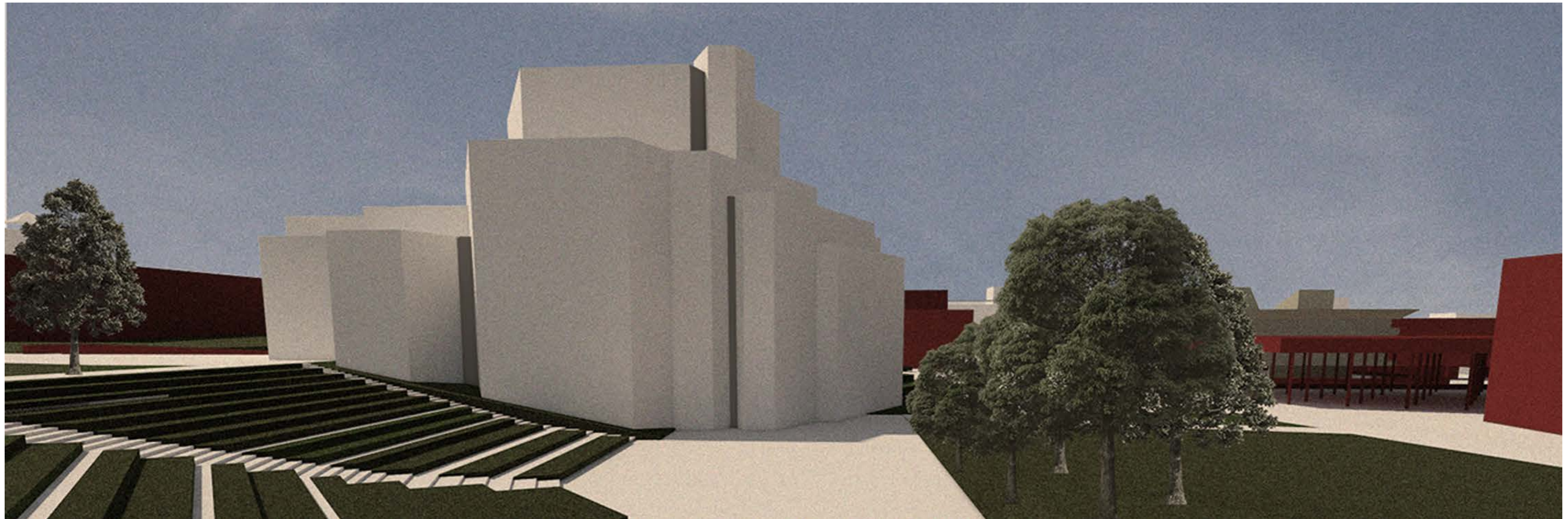
Divadelní park

Divadelní park je prostorem opticky propojující centrum města a park Šibeník. Park pozvolna přechází z městské formy do formy přírodní. Do parku umísťují amfiteátr pro letní představení a divadelní kavárnu. Terénní zlom využívám pro zapuštění podzemního parkování. Ze střechy zapuštěného paroviště je panoramatický výhled na centrum a vrch Hněvín.

ZÁVĚR

Most je městem s komplikovanou urbanistickou situací a pohnutým osudem. Práce na projektu mě bavila a naučila jsem se mnoho nového. Doufám a věřím, že projekt může být do budoucna přínosný pro ostatní, kteří se tímto zajímavým městem budou zabývat.

Literatura

- [1] - KREJČÍ, Václav. Most: zánik historického města, výstavba nového města. Ústí nad Labem: AA 2000, 2008. ISBN 978-80-254-3157-3.
- [2] - ŠEVČÍK Jiří, BENDOVIÁ Ivana, BENDA Jan. Obraz města Mostu. *Architektura a urbanismus*. 1978, **12**(3), 165-178.
- [3] - SPURNÝ, Matěj. Most do budoucnosti: laboratoř socialistické modernity na severu Čech. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3332-9.
- [4] - NOVÁK, Vlastimil. Most: nedokončené město. Most: Hněvín, 2012. ISBN 978-80-86654-29-4.
- [6] - ZAJONCOVÁ, Jana. Architektura a urbanismus Mostu, Litvínova a Teplic, 1945-1989. Olomouc, 2011. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Filozofická fakulta. Katedra dějin umění. Vedoucí práce Rostislav Švácha.
- [7] - KUBÁNKOVÁ, Jana. Urbanistická struktura města Mostu. Praha, 2014. Diplomová práce. České vysoké učení technické v Praze. Fakulta architektury. Vedoucí práce Michal Kohout.
- [8] - Strategický plán rozvoje města Mostu do roku 2020, Most: Statutární město Most, Verze 1.5, červen 2016
- [9] - Umělecká díla Jaroslava Bejčka a Li Ki Sun v Mostě, 1. vydání, Most: Statutární město Most, 2012.
- [10] - Umělecká díla Stanislava Hanzíka v Mostě, 1. vydání, Most: Statutární město Most, 2013.
- [11] - Umělecká díla Vladimíra Procházky a Reného Roubíčka v Mostě, 1. vydání, Most: Statutární město Most, 2014.
- [12] - Umělecká díla Jiřího Bradáčka a Václava Kyselky v Mostě 1. vydání, Most: Statutární město Most, 2015.
- [13] - JANKOVIČOVÁ, Sabina, KAROUS, Pavel, ed. Vetřelci a volavky: atlas výtvarného umění ve veřejném prostoru v Československu v období normalizace (1968-1989). V Řevnicích: Arbor vitae, 2013. ISBN 978-80-7467-039-8.
- [14] - LYNCH, Kevin. Obraz města: The image of the city. Praha: Polygon, 2004. ISBN 8072730940.
- [15] - KRIER, Léon. Architektura - volba nebo osud. Praha: Academia, 2001. ISBN 80-200-0012-7.
- [16] - JEHLÍK, Jan. Obec a sídlo: o krajině, urbanismu a architektuře. Praha: Ausdruck Books, 2013. Edice architektury, 1. ISBN 978-80-260-5399-6.
- [17] - MELKOVÁ, Pavla. Manuál tvorby veřejných prostranství hlavního města Prahy. Praha: Institut plánování a rozvoje hlavního města Prahy, 2014. ISBN 9788087931097.
- [18] - *Navrhování komunikací pro cyklisty: TP [technické podmínky] 179*. Mariánské Lázně: Koura, 2006. ISBN 80-902527-3-7.
- [19] - ACCENDO – Centrum pro vědu a výzkum, z.ú., Plán udržitelné městské mobility měst Mostu a Litvínova., 2017
- [20] - Vyhláška Ministerstva pro místní rozvoj ČR č. 398/2009 Sb. o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb.